प्रवेश सं०

विषयः धर्मशास्त्रम्

क्रम सं०

नाम आशौच संग्रहः (आशौचनिर्णयः)

ग्रन्थकार नागोजिभट्टः

पत्र सं० ~~१—५६~~ १-२०, २०-२२, २४-४४
अपूर्ण

श्लोक सं०

अक्षर सं० (पंक्तौ) ३५

पंक्ति सं० (पृष्ठे) ९

आकारः ९.८"×५.२"

लिपिः दे. ना.

आधारः का.

वि० विवरणम् पू.

13834

पी० एस० यू० पी०—७७ एम० सी० ई०—१६५१—५०,०००

आ० ८११२.

Indira Gandhi National Centre for the Arts

अथआसाचंनिरूपन पत्र ४४

[illegible]

१३

नं. २५४३

पुस्तक [illegible] यादि कोपाहूतो

पान [illegible] पार्श्वनाथ [illegible]

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

श्रीगणेशायनमः अथाशौचंनिरूप्यते॥ ॥तत्रप्रथमतोगर्भनाशजननयोराशौ
१ चं॥तत्रपराशरः॥आचतुर्थाद्भवेत्स्रावः पातः पंचमषष्ठयोः॥ अतऊर्ध्वंप्रसूतिःस्या
दिति॥तत्रस्रावेआद्यमासत्रयेमातुस्त्रिरात्रमाशौचं॥तदुपरिआषष्ठंमाससमसं
ख्यदिनं॥सपिंडानांतुगर्भग्रहणप्रभृतिमासचतुष्टयपर्यंतंगर्भनाशेस्नानमात्रे
णशुद्धिः॥पंचमषष्ठयोस्तुगर्भपातेसपिंडानांत्रिरात्रं॥केचित्तुआद्यमासत्रये
विप्रेत्रिदिनांतेत्रयोदिवसाअधिकाः राजन्येतुचतुरात्रंवैश्येपंचाहंशूद्रेअष्टाहं।
चतुर्थादौतुमाससमसंख्यदिनमित्याहुस्तद्दूषण्यादयुक्तं।सप्तममासप्रभृतितु १
जननेमातुःसपिंडानांचसंपूर्णमाशौचं॥तच्चविप्रेदशाहं॥क्षत्रेद्वादश॥वैश्ये
पंचदश॥शूद्रेमासंसच्छूद्रेपक्षं॥सर्ववर्णेषुदशाहंवा॥तत्रमातुर्दशाहमस्पृश्यत्वं

कर्मानधिकारलक्षणंतुस्त्रीजनन्यामासंपुत्रजनन्याविंशतिरात्रं॥इदंचस्वस्वा
शौचात्तरं॥केचित्तुपुत्रस्यमासंस्त्रियाश्चत्वारिंशद्दिनमित्याहुस्तदयुक्तं।पितुस्तुसचे
लस्नानपर्यंतमस्पृश्यत्वं॥कर्मानधिकारस्तुस्वस्वाशौचव्यापी॥एवंचपुत्रजन्मदि
वसेपितुर्जातकर्मदानादौवचनादधिकारः॥सोप्यच्छिन्नायांनाल्यां॥तत्रविप्राणां
प्रतिग्रहेपिनदोषः॥तत्रसिद्धान्नभोजनेतुचांद्रायणं॥तद्दर्शनादावधिकारइ
त्येके॥तथाप्रथमपंचमषष्ठाष्टमदशमदिवसेषु॥जन्मदाख्यदेवतापूजनादौव
चनादेवाधिकारः॥सपिंडानांतुजननाशौचेअस्पृश्यत्वंनास्त्येवकिंतुकर्मानधि
कारमात्रं॥एवंचाशौचंद्विविधं॥अस्पृश्यत्वप्रयोजकंकर्मानधिकारप्रयोजकं
चेतिबोध्यं॥माधवस्तुसूतिकाव्यतिरिक्तसपिंडानांसप्तममासिजननेसप्तरा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

त्रं॥अष्टमे अष्टरात्रं॥नवमप्रभृतिर्तुत्तज्ञातिप्रयुक्तमित्याह॥कूटस्थमारभ्य
आ० प० २ सप्तमं पर्यंताः सपिंडाः॥ततः समानोदकाः सप्त॥तदुत्तरमेकविंशतिपर्यंतागोत्र
जाः॥तत्र समानोदकानां त्रिरात्रं कर्मानधिकारत्वं॥गोत्रजानामेकरात्रं॥पितृ
गृहेकन्याप्रसूतौ पित्रोस्तद्गृहवर्त्तीनां भ्रातॄणां चैकाहः॥एवं भ्रात्रादिगृहेभ
गिन्याः प्रसवे पितेषामेकाहं॥माधवस्तु पितृगृहे कन्यायाः प्रसूतौ पित्रोस्त्रि
रात्रं तद्गृहवर्त्तिभ्रातॄणामेकाहमित्याह॥पितृगृहवर्त्तिपितृसपिंडानामेकाह
इति स्मृत्यर्थसारे॥निःप्राणनिर्गमेपि संपूर्णमेव जननाशौचं॥नालछेदात्पूर्वं जा
तशिशुमरणे तु सपिंडानां दिनत्रयं जननाशौचं॥मातुस्त्वत्रापि संपूर्णमेव॰ २
नालछेदानंतरं आशौचमध्येपि शिशुमरणे वा संपूर्णमेव जननाशौचं॥नाम

स्त्रियाः नामसर्वे षो = १ करणात्पूर्वं शिशुमरणे नं मरणाशौचं॥किंतु स्नानमात्रं शिशोश्च निखननमेव॥
नाप्युदकदानं॥ ॥अथमरणाशौचानि॥नामकरणोत्तरं चूडाकरणपर्यंतं
तदभावे तृतीयवर्षपूर्तिपर्यंतं दाहनिखननयोर्विकल्पः॥तत्र दंतजननात्पू
र्वं मरणे दाहे सपिंडानामेकाहं॥निखनने सद्यःशौचं॥सोदकानां त्वनुपनीतमर
णे नाशौचं॥किंतु स्नानमात्रं॥नामकरणमाशौचांतदिनोत्तरदिनोपलक्षणं।
दंतजननं सप्तममासोपलक्षणं॥अत्र तद्देशेन सद्योभ्यादुभ्यदानं द्वितीयदि २४
नेकार्यं॥ऐतत्क्षत्रियादिविषये खनने एजनिम्नहं॥वैश्ये त्रिदिनं॥निष्ठत्तचूडस्य क्ष
त्रियस्य षड्वर्षांतमरणे षड्दिनं॥वैश्ये नव॥चूडोत्तरं षड्वर्षमध्ये क्षत्रियवैश्य
योर्मृतावपि त्र्यहमेवेत्येके॥इदं वेदाग्निमत्क्षत्रियादिपरमित्यन्ये॥शूद्रस्य तु

Indira Gandhi National Centre for the Arts

या१

यवर्षान्तरं पंचं मध्येऽस्त्यहं ॥ ततः स्वजात्यासक्तं ॥ त्रिवर्षेस्तु नेष्टद्वे मृते पंचाहः ॥ अ
आ० त ऊर्ध्वमाविवाहाद्राज्ञो द्वादशाहं ततो मासद्वयम् ॥ इदमेव युक्तं दाहपक्षे
३ दाहोस्यामंत्रकस्तु वा सप्तममासप्रभृति चूडाकरणपर्यंतं तदभावे तृतीयवर्ष
पूर्तिपर्यंतं खनने एकाहः । दाहे त्रिरात्रं तु नख्यस्य खननं मुख्यं अनुगमनं मै
च्छिकं ॥ पूर्णद्विवर्षस्य दाहो मुख्यः । अनुगमनं चावश्यकं । ऊनद्विवर्षे मृते पित्रो
रेवास्पृश्यत्वं नेतरेषां । कर्मानधिकारस्तु सर्वेषामेव । एतद्देशेन पायसवैव
ल्यादिदानं सवयोभ्यः ॥ चौलोत्तरं तदभावे पूर्णतृतीयवर्षानंतरं पंचवर्षप
र्यंतं लौकिकाग्निना दाहे नुगमनमुदकदानं भस्मोपिंडदानं सवयोभ्यो भोजन ३
दानं चावश्यकं । त्रिरात्रमाशौचं चातदूर्ध्वमोपनयनात्सपिंडीकरणवर्जं सर्वं ।

आशौचं तु त्रिरात्रमेवेत्येके । सांवत्सरादि तु नेष्टमिति देवयाज्ञिकः ॥ स्त्रीशूद्रयो
स्तु कृतचूडयोरपि उदकदानादि वैकल्पिकं । लौकिकाग्निग्रहणे चंडालाग्निचिता
ग्निसूतकाग्निपतिताग्नि अमेध्याग्नीन्वर्जयेत् ॥ शूद्राहृतं धनं घृतादिकमपि च
श्मशाने शूद्राहृतं वर्जयेत् । एकादशदिनप्रभृति यावदुपनयनं पित्रोः पुमप
त्ये स्त्र्यपत्ये च मृते त्रिरात्रमिति विज्ञानेश्वरः । माधवस्तु स्त्र्यपत्ये षष्ठमासं या
वदेकाहः ततस्त्रिरात्रमित्याह युक्तं चैतत् । सपिंडानां तु स्त्र्यपत्यमरणे चौल
पर्यंतं सद्यःशौचं कृतचूडायाः संपूर्णत्रिवर्षाया वा यावद्वाग्दानमेकाहः । वा
ग्दानानंतरं विवाहात्पूर्वं मरणे सति पितृसपिंडानां मातृसपिंडानां च त्रिरा
त्रं अप्रत्तायाश्च पितृकुले आशौचप्रयोजकं त्रिपुरुषं सापिंड्यं दाहादि च याव

Indira Gandhi National Centre for the Arts

दुपनयनं पुत्रस्य यावद्वियाहः स्त्रीणाममसंस्कृतमेव जनने अनुपनीतमरणेच
आ० ४ अतिक्रांताशौचं नास्ति। पितुस्तु यदाकदापि पुत्रजनने श्रवणे स्नानं भवत्येवाद
शाहादिमध्ये स्नानेनशुध्यताहोभिः शुद्धिर्वोध्या। अनुपनीतमरणे अतिक्रांते विस्ना
नेन यस्य संवत्सरः स्पर्शः। उपनीतमरणेनुदाहृत्य। तत्रदाहाद्यधिकारिणः।
तत्र मुख्यः पुत्रः पुत्राः। विधानपारिजाते लघुहारीतः। भ्रातावाभ्रातृपुत्रोवास
पिंडः शिष्यएववा। सहपिंडक्रियांकृत्वा कुर्यादभ्युदयंततः इति। तत्रैववाशाण
ण्यांकुरुक्षेत्रे गयायां मातापित्रोर्मृतः सपिंडतां द्वादशाहिकं निष्ठापि समाचरेत्
सैतएवसाधारण्येन विभक्तानामितरेषांरसामुख्यः। तद्वद्दृत्ते ज्येष्ठः। तदभावे ४
असंनिधाने पातित्यादिनानधिकारे वाकनिष्ठः। तत्राविभक्तानांस्वतएवसाधा

रण्येन विभक्तानां स्वस्वांशधनदानसंपादितसाधारण्येकेनद्रव्येणैकेनैवज्येष्ठे
नसपिंडीकरणांतक्रियाकार्या। तदुत्तरं सांवत्सरादिकंत्वविभक्तानामेकेनैवका
र्यं। विभक्तानांतु पृथक्पृथक्। स्मृत्यर्थसारे कृतस्तु। षोडशश्राद्धांतमेकेनैव
सपिंडीकरणंतु यदि विभक्ताः सर्वेसधनाः वृद्धिकामाश्चतदा पृथक् एकादिनए ६भ२४
वकुर्युः। अन्यथातु ज्येष्ठेनैवस्यात्। तत्र यदा ज्येष्ठासंनिधानेनकनिष्ठः करो
तितदासपिंडीकरणपर्यंतमेवकुर्यात्। यदिस्वयंसाग्निकस्तदासपिंडीक
रणमप्येकादशाहाद्दशावाक्कुर्यात्। निरग्निकेनतु चरमकालं यावज्ज्येष्ठप
तीक्षाकार्या। तन्मध्ये तानि ज्येष्ठेनैवकार्याणि। नो चेच्चरमकाले कनिष्ठेनापिका
र्याणि। तदभावेपुत्रिकापुत्रक्षेत्रजगूढजाकानीनपौनर्भवादत्तकक्रीताघृति

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दुपनयनं पुरुषस्य यावद्विवाहं स्त्रीणाममंत्रकमेव जनने अनुपनीतमरणे च
आ० अतिक्रांताशौचं नास्ति। पितुस्तु यदा कदापि पत्नीजनने श्रवणे स्नानं भवत्येवार
४ शाहादिमध्ये ज्ञाने तु शेषाहोभिः शुद्धिर्बोध्या। अनुपनीतमरणे अतिक्रांतेपि स्ना
नं भवत्येवेति स्मृत्यर्थसारे। उपनीतमरणे तु दाहक एव। तत्र दाहाद्यधिकारिणः।
तत्र मुख्यः पुत्रः पुत्राः।। विधानपारिजाते लघुहारीतः।। भ्राता वा भ्रातृपुत्रो वा स
पिंडः शिष्य एव वा।। सहपिंडक्रियां कृत्वा कुर्यादभ्युदयं ततः इति।। तत्रैव वा शाण
ड्यां कुरुक्षेत्रे गयायां। पौत्रो भ्रातः सपिंडतां द्वादशाहे कनिष्ठोपि समाचरेत् ४
सैत एव साधारण्येन विभक्तानां तत्र ज्येष्ठो मुख्यः।। तदुक्तं ज्येष्ठः।। तदभावे
असंनिधाने पातित्यादिनानधिकारे वा कनिष्ठः।। तत्राविभक्तानां स्वत एव साधा

रण्येन विभक्तानां स्वस्वांशप्रदानसंपादितसाधारण्ये केनचिदपि एकेनैव ज्येष्ठे
न सपिंडीकरणांतक्रिया कार्या।। तदुत्तरं सांवत्सरादिकं त्वविभक्तानामेकेनैव का
र्यं। विभक्तानां तु पृथक् पृथक्।। स्मृत्यर्थसारे कृतं तु।। षोडशश्राद्धांतमेकेनैव
सपिंडीकरणं तु यदि विभक्ताः सर्वे सधनाद्वृद्धिकामाश्च तदा पृथक् एकदिन ए दभरू४
व कुर्युः।। अन्यथा तु ज्येष्ठेनैवेत्याहुः।। तत्र यदा ज्येष्ठासंनिधानेन कनिष्ठः करो
ति तदा सपिंडीकरणपर्यंतमेव कुर्यात्।। यदि स्वयं साग्निकस्तदा सपिंडीक
रणमप्येकादशे द्वादशे वा वृद्धिं कुर्यात्।। निरग्निके न तु चरमकालं यावज्ज्येष्ठप्र
तीक्षा कार्या।। तन्मध्ये ज्ञाने ज्येष्ठेनैव कार्यं। नो चेच्चरमकाले कनिष्ठेनापि का
र्यं। तदभावे पुत्रिकापुत्रः क्षेत्रजः गूढजः कानीनः पौनर्भवः दत्तकः क्रीतः छत्रि

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

आ० ५

मादत्तात्म।सहोढजोऽपविद्धः क्रमेणपूर्वाभावेपरे॥ अस्यांयोजायतेपुत्रःसमेपु
त्रोभवेदितिसंविदात्जनकस्यापुत्रःपुत्रिकापुत्रः॥ अयंमातामहस्यैवतथासंविदा
तुबीजिनोपि॥ क्षेत्रजोवाग्दत्तविधवायांदेवरादुत्पन्नः॥ पुत्रजननासमर्थस्यजी
वतोपिपत्युर्नियोगेनसवर्णाज्जातश्च॥ अयंक्षेत्रिणोपूर्व॥ संविदातुबीजिनोपि
२ पुरुषविशेषाजत्वानिश्चयेनप्रछन्नंभर्तृगृहेसवर्णादुत्पन्नोगूढजः॥ सवर्ण
जत्वानिश्चयेतुराज्ञः॥ अयंचक्षेत्रिणएव ३ सवर्णाद्वापरिणीतायापरि[illegible]णी
तायांवापितृगृहेउत्पन्नःकानीनः॥ अयंमातामहस्यैवेतिवसिष्ठः॥ परिणेतुरि ५
तिमनुः ४ यस्याभुक्तायामभुक्तायांवावैजीवतासंस्कार्यांविधवायांसवर्णाज्जातःपौ
नर्भवः॥ अयंचबीजिनएव ५ मातापितृभ्यामन्यतराभावेअन्यतरेणोभाभ्यां

पां०२

वाभरणासामर्थ्येनविधिपूर्वंदत्तःप्रतिग्रहीतुःसवर्णोदत्तकः॥ अयंप्रतिग्रहीतुरेव
अनापदिपुत्रदानंतुनिषिद्धं॥ अत्रपत्युः पत्युरनुमत्यैवदातव्यं॥ असंनापदितद
नुमत्यलाभेप्यात्मनापि॥ यस्यास्तुपत्युरनुमत्यैव॥ मृतेतुतस्मिन्स्वातंत्र्यं॥ ज्येष्ठ एवंस्मरणाभि=
स्तुसर्वथाअदेयः ६ क्रीतोमातापितृभ्यांपूर्ववत् ७ कृत्रिमोमातापितृविहीनः ज्येष्ठपुत्रस्यनिषे कादि=४
प्रौढोऽविप्रत्वादिनापरीक्षितःसवर्णोधनादिलोभेनस्वयंपुत्रार्थिनापुत्रीकृतः
८ स्वयंदत्तःपितृभ्यांहीनःताभ्यामकारणेत्यक्तोवात्वाहंपुत्रस्तेऽसौनंदत्तवान्पू सा४
र्ववज्ज्ञहीनः ९ सहोढजःसवर्णजगर्भस्थितोगर्भिण्यांपरिणीतायांपश्चादुत्पन्नः
सवोढुःपुत्रःपुरुषसंबंधाज्ञकस्योत्वहानिःकिंतुमंत्रवत्संस्कारेणैवतितस्याअ
पिविवाहसंभवः १० अपविद्धःपितृभ्यांतदन्यतरेणवादोषाभावेपिभरणासा

Indira Gandhi Nati...
Centre for the Arts

मर्ष्येनलपक्तोत्तानपित्रादिः सवर्णः पुत्रत्वेन परिगृहीतः ११ औरसपुत्रस्याचानु
आ० पनीतस्याप्यधिकारः सचकृतचूडस्यैव॥ पूर्णत्रिवर्षस्त्वकृतचूडोपि॥ तेनापिमं
६ त्रवदेवपित्रोरौर्ध्वदेहिकं कार्यं॥ अशक्तौ त्वग्निदानमात्रं समंत्रकं तेन कार्यम
न्मसन्मेन॥ एवंपत्न्यापि समंत्रकमग्निदानमात्रमवश्यं कार्यं॥ अस्यैतदुपनीता
एवाधिकारिणः॥ द्वादशविधपुत्राभावे पौत्रः तदभावे प्रपौत्रः कालादर्शे तु॥ औ
रसाभावे पौत्रस्तदभावे प्रपौत्रस्तदभावे पुत्रिकापुत्रादय इत्युक्तं॥ प्रपौत्रा
भावे पत्नी पतिकुलद्वयेपि चोत्सन्ने स्त्रीभिः कार्याः क्रिया नृपेति विष्णुपुराणे तु आ ६
सुरादिविवाहोढाविषयं॥ असवर्णाविषयमिति शूलपाणिः॥ अत्राविभक्तसंसृ
ष्टविषये यद्यपि भ्रातुरेव रिक्थाधिकारस्तथापि क्रियाधिकारः पुत्राभावे पत्न्या

एववचनात्॥ विभक्तासंसृष्टस्य तु रिक्थहरा अपि सैव॥ पत्न्यभावे विभक्तासंस
ष्टस्य दुहितादिरिक्थहारित्वात्॥ तस्यापि संसृष्टैव॥ अनंतरकस्यांतरेण रिक्थहर
णवचनात्सैवाधिकारिणी॥ तदभावे दौहित्रस्तद्धेतुत्वात्॥ तदभावे भ्राता॥ त
दभावे तत्पुत्रः॥ यत्तु बहूनामेकजातानामेकश्चेत्पुत्रवान्भवेत्॥ सर्वांस्तांस्तेन पु
त्रेण पुत्रिणो मनुरब्रवीत् इति मनुवचनं तत्तु तस्य पुत्रीकरणसंभवे अन्यस्य
तत्करणनिषेधार्थं न तु कर्मादिसत्वे पुत्रत्वप्रतिपादकं त्रयोदशपुत्रत्वापत्तेः
तथा च पुत्रान्द्वादश यानाहेति द्वादशसंख्याविरुध्येत॥ किंच पत्नी दुहितरश्चै
व पितरौ भ्रातरस्तथा॥ तत्सुता गोत्रजा बंधुशिष्यसब्रह्मचारिण इति रिक्थग्रहण
क्रमबोधकयाज्ञवल्क्यवचसि भ्रातृपुत्राणां भ्रात्रनंतरं स्थाननिवेशानुपपत्तिः

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

तेषांपुत्रत्वेइतरेपुत्रवत्सत्स्माःपूर्वमेवनिवेशोचितत्वात्॥मिताक्षरायामेवमेव।नचै
ओ० ७ वंअपुत्रस्यपितृव्यस्यतत्कनीभ्रातृजोभवेत्॥सएवतस्यकुर्वीतश्राद्धपिंडोद
कक्रियाइत्यादिहरहरणशारादिविरोधइतिवाच्यं॥जायमानोवैब्राह्मणस्त्रिभिर्ऋ
ज१८ णवान्भवतियज्ञेनदेवेभ्यःप्रजयापितृभ्यःब्रह्मचर्येणऋषिभ्यःइत्यादिश्रुत्यवबो
धितापत्यत्वप्रयुक्तदोषनिवृत्तिःपुत्रकार्यम्।तादृशदोषनिवृत्तिर्भ्रातृपुत्रेणापिभ्रा
तृसुतेनअपुत्रपितृव्यस्यभवतीतिज्ञापनार्थंतस्यसत्वात्॥युक्तंचैतत्॥स्वपुत्रे
णेवभ्रातृसुतेनापिसमस्तपितृऋणापिंडादिनिर्वाहस्यवंशविच्छेदपरिहारस्यच ७
संभवात्॥तादृशज्ञापनफलंचभ्रातृसुतवतोपरलोकार्थिनयाइतरदत्तकादिस्वी
कारनिरासः॥पुत्रसदृशस्यैवभ्रातृपुत्रस्यैवपुत्रप्रतिनिधित्वयाश्वीकारस्यचि

तइतिप्रायसिद्धएवायमर्थोवचनेनापिज्ञाप्यतइत्यदेतत्॥एवंचपुत्रत्वेनापरिग्र
हीतानांभ्रातृसुतानांयत्सादिपुंसत्सुपुत्रकार्यपैतृकऋणापाकरणकारित्वा
मपिवचनादृक्तव्यमहणोर्ध्वदेहिकाद्यनधिकारइतिसिद्धं।अविभक्तसंसृष्टस्य
त्वभावभ्रातातत्रसोदरासोदरसमवायेसोदरएव।तत्रापिज्येष्ठकनिष्ठसमवा
येकनिष्ठएव।नानुजस्यतथाग्रजइतिनिषेधात्॥तदभावेज्येष्ठएव॥तेनचसपि
ण्डीकरणंनकार्यंकनिष्ठवत्कुत्वेमतानंतरस्तदभावेतदनंतरादयोपिएवंज्ये
ष्ठवत्कुत्वेमतानंतरक्रमेणैव॥सोदराभावेभिन्नोदरःपूर्ववत्॥केचित्तुदौहि
त्रदौहित्रयोरिक्याधिकारेपिविभक्तासंसृष्टस्यदाहादिभ्रातृत्वेवकार्यः॥सगोत्रस
पिण्डेविभिन्नगोत्रस्यतदनधिकारादित्याहुः॥सोदरासोदरभ्रातृपुत्रसमवायेपू

Indira Gandhi National Centre for the Arts

र्ववत्॥तदभावे पिता॥तदभावे माता॥एवं कन्यानामपि॥अधिकार्येतदभावे
आ० ८ क्रमेण पितरौ॥मात्रभावे श्वश्रुरयोः स्नुषा॥तदभावे भगिनी॥तस्मात्तु जात्य
८ जात्यसोदरासोदरसमवाये भ्रातृवत्॥तदभावे तत्सुतः समवाये तद्वदेव॥त
दभावे पितृव्यतत्सुतादयः सपिंडाः तदभावे सोदकाः॥तदभावे मातामहमातु तदभावे गो
लतत्सुतादयो मातृसपिंडाः क्रमेण॥तदभावे तत्सोदकाः तदभावे स्वबंधवस्त त्रजाः १४
दभावे पितृबंधवः तदभावे मातृबंधवः स्वपितृष्वसृमातृष्वसृमातुलपुत्राः॥
स्वबंधवः पितुः पितृष्वसृमातृष्वसृमातुलपुत्राः पितृबंधवः॥मातुर्मातृष्वसृपि
तृष्वसृमातुलपुत्रा मातृबंधवः॥तदभावे आसुरादिविवाहोढा सवर्णा तदभा ८
वे परिणीता सवर्णा तदभावेऽवरुद्धापि शूद्रा व्यतिरिक्ता तदभावे शिष्यः तदभा

वे ऋत्विक्॥तदभावे शिष्यस्याचार्यः सब्रह्मचारी वा इति असपिंडेष्वंते पुरोहितः त
दभावे मंत्री तदभावे मत्सः ऋत्विगाद्यभावे जामाता श्वशुरस्य स च तस्य॥तदभा
वे सखा॥तदभावे संघातांतर्गताः तदभावे विप्रस्य यः कश्चिद्धनहरः स तन्निन्नस्य
तु रत्ताधनं गृहीत्वा तेन धनेनास्य द्वारा कारणीयं॥मुमुक्षुणा व्रतिना धर्मपुत्रः का
र्यः॥अथ पत्न्यास्तदधिकारिणः अनूढायाः पिता तदभावे भ्रात्रादिः ऊढायास्तु
पुत्रिका४ पुत्राभावे पुत्रः तदभावे सपत्नीपुत्रः तदभावे क्षेत्रजाद्याः प्रपौत्रांताः तदभावे प
तिः तदभावे दुहितृदौहित्रौ क्रमेण तदभावे पतिभ्राता तदभावे तत्सुतः तद
भावे स्नुषा तदभावे पितृभ्रातृतत्सुतादयः पूर्वोक्ताः यद्येषां पुत्रं संनिधाने क
र्तृत्वं तदा सपिंडीकरणपर्यंतक्रिया यावदेव॥न तु अग्नेस्तत्कार्यं॥अन्यथा तु

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

तदपि॥ तत्र सपिंडादिभिः न पांतैर्दशाहमारभ्य आशौचमध्ये क्रियाः कार्या एव॥ तौ
आ॰शौ॰ ९ एव पूर्वोद्दिष्टस्यांते तत एकादशाहमारभ्य सपिंडीकरणांतामध्यमासास्तास्वनियमः
तदूर्ध्वं सांवत्सरिकाद्यास्तु तरां स्नाने कार्या एवाद्दृष्टं च तदीयधनाग्रहणे तदग्रहणे तु
एतैरपि वर्षमध्ये मातरा अपि कार्या॥ एतत्तस्तु तद्धनसत्वे एव तद्धनद्वारा कारणे
अधिरिनान्यथा॥ तद्व्यतिरिक्तानां तु तस्य धनाभावे पि स्वधनेनापि पूर्वक्रियाकरण
मावश्यकं तत्र दुर्भ्यं गृहीत्वा तत्सेतकार्याकरणे तद्दूर्णवधप्रायश्चित्तं कार्यं पुत्रा
येभ्यास्तु सन्नर्तदौहित्रात्ततनये भ्रातिस्तोपि कार्याः॥ तद्धनसत्वे सत्वे वातन्नस्त्रीणा
मु तदएः क्रियामताहन्त्येव॥ नदर्शादौ भर्तृपिंडेनेव निर्वाहात्॥ पूर्वमध्यमास्तु पृथ ९
गेव॥ स्त्रीपांगु त्वपसभावितं तदुत्तरक्रियाधिकारिभिः दौहित्रादिभिरपि सपिंडी

करणाद्यहितेवकार्यः॥ सपिंडीकरणं तु नतीसां॥ तदभावेऽप्येकोद्दिष्टविधिनाब्दिकं वा॰ २
कार्यमेवेति दिक्॥ ॥इति दाहाद्यधिकारिणः॥ दाहश्चाहिताग्नेस्त्रेताग्निना॥ त
त्राहिताग्निर्द्विपत्नीकश्चेत् पूर्वमृतस्य त्रेताग्निना॥ पश्चान्मृतस्य लौकिकाग्निना॥ सच
कपालाग्निः॥ अग्निकपाले करीषादिना जातोग्निः कपालाग्निः निर्मथ्याग्निना तद्दाहोमु
ख्यः॥ आहिताग्नेर्ज्येष्ठायां विद्यमानायां कनिष्ठायाः पत्न्याः मरणे तद्दाहस्त्रेताग्नि
नानिर्मथ्याग्निना वा वैकल्पिकः॥ अनाहिताग्नेर्गृह्याग्निमतस्तु तेनैव॥ अनग्निकस्य
ब्रह्मचारिणश्च कपालाग्निना॥ कपालाग्नावपि भूर्भुवः स्वाहेत्याज्याहुतिं हुत्वा दहेत्॥
अनुपनीतास्त्रीविवाहितबालकस्य योस्तु तुषाग्निना॥ सर्वेषामाहिताग्निमतिरिक्ता
नां लौकिकाग्निना वा तत्र चंडालाग्न्यादयः प्रागुक्तास्त्याज्याः शूद्राहृतेंधनादिना प्रेतका

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

आ॰शौ॰ १० यत्कर्तृ तत्कर्मणा प्रेतस्य प्रेतत्वनिवृत्त्यभावः॥ शूद्रस्य च पसवायः॥ मृतशरीरा
भावे अस्थ्नां संस्कारः॥ तेषामप्यभावे पालाशप्रकृतिदाहः॥ सचेदाशौचमध्ये तत्र
तच्छेषेणैव शुद्धिः॥ तत्र च दिनशोधः संभवे कार्यः॥ कालांतरे क्रियमाणे तु शौचमे
व॥ तत्राग्निहोत्राशौच पत्नीपुत्रयोः पूर्णमेवाशौचं॥ गृह्याग्नौ त्वाशौचं यथास्तु त्रिरा
त्रं॥ द्वादशवर्षपर्यंतं प्रोषितं दाहे तु पुत्रादीनां सर्वेषां त्रिरात्रमिति कल्पतरुः॥
तत्र संवत्सरादूर्ध्वं क्रियमाणे उत्तरायणं श्रेयान्॥ तत्रापि शुक्लपक्षः॥ तत्र
नंदात्रयोदशी चतुर्दशी दिनक्षयांश्च त्यजेत्॥ शुक्रं निवारो॥ भरणी कृत्तिका रा॰१
रोहिणी त्यजेत्॥ आश्लेषार्द्रा ज्येष्ठा मूल मघा धनिष्ठोत्तराद्यादि पंचकं त्रिपुष्क १०
रं च॥ त्रिपुष्करस्य विषमचरणाधिष्ण्यं भद्रातिथिर्यदि सुरगुरुशनिक्ष्मापु
ष्यं

त्राणां वासरे तदा त्रिपुष्करः॥ स च वृद्धौ नष्टे हते मृते च त्रिगुणफलदः॥ द्वयोर्योगे द्वि
पुष्करः सोपि साज्यः॥ व्यतीपातवैधृती परिघांश्च विष्टिं च॥ चतुर्थाष्टमद्वादश
स्थचंद्रांश्च साज्या एव॥ रोहिणी मृग पुनर्वसु पूर्वोत्तरा चित्रा विशाखा अनुराधा
पूर्वाषाढोत्तराषाढानि चैत्रप्रसूतानि संभवे साज्यानि भौमवारोपि साज्यः इसम्मे
गुरुशुक्रास्तपौषमलमासाः सर्वदा त्याज्याः॥ मन्वादियुगादिसंक्रांतिदर्शे
षु न किमपि शोध्यं॥ नंदायां शुक्रे च चतुर्दश्यां त्रिजन्मपंचमसप्तमनक्षत्रेषु चैकोद्दि
ष्टमपि निषिद्धं॥ साक्षादेकादशाहे तु न कोपि निषेधः॥ युगादिमन्वादिसंक्रांति
मावास्यासु प्रेतकार्ये पुनःसंस्कारे न किंचिच्छोध्यं॥ साग्निकस्य पर्णशरदाहेक
ते पश्चात्तद्देहलाभे पर्णशरदाहे दग्धकाष्ठानि निर्मथ्य तं दहेत्॥ तादृश का

छवद३

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

ष्ठाभावे यथाकथंचिद्दग्ध्वा तदस्थि महाजले क्षिपेत्॥ एवमन्येषामपि वोध्यं। प
आ॰शौ॰ ११ तिपत्न्यो एकस्मिन्काले दहने प्राप्ते समानवर्णानां सधर्मिणां पत्नीनां पत्न्या सह
दहनं स्नानोदकपिंडादिकं पृथगेव पतिपूर्वं॥ असवर्णादीनां च दहनमपि पृथ
गेव॥ सवर्णानां समानधर्मिणां सपत्नीनामपि सहैव दहनं स्नानोदकपिंडदा
नादि ज्येष्ठक्रमेण पृथगेव कार्यं॥ असवर्णानां तु दहनमपि पृथगेव पितापु
सवर्णयोः ८ त्रयोः समानधर्मयोः कपालक्रियादाहयोर्दाहः सहैव॥ उदकादि पितृपूर्वं॥
धर्म ३ असवर्णा सवर्णासमानयोस्तु पृथगेव सर्वं। भ्रातृधर्मेणापि तथा मृतानां
सह दाहः उदकादि ज्येष्ठपूर्वं पृथगेव सर्वं॥ असवर्णादीनां तु सर्वं पृथगेव॥ पुंवा ११
लानां भ्रातृणां स्त्रीबालानां च दहने खनने चैतां भर्त्रा सहैकचितारोहणं सर्व

जातिस्त्रीणां पतिव्रतानामुचितं॥ प्रशस्तं च॥ दिनैकगम्यदेशस्था साध्वी चेत्कृत
निश्चया न दहेत्स्वामिनं तस्या यावदागमनं भवेत्। ततो येऽग्निजदग्ध्या यास्ते भर्त्र
ऽग्निवेहिजाः। तस्यास्तु मरणार्थं संस्थापयेदेकरात्रकं॥ क्षत्रियादीनां देशांतरमृते
पत्यौ पृथक्चितामन्वारोहणमपि तद्व्रतस्यादुकाद्वयमुरसि धृत्वा कार्यं। पृथक्
चितारोहणं ब्राह्मणानां न भवत्येव। एकचितारोहणं च सवर्णानामेव स्त्रीणां
असवर्णायास्तु पृथक्चितारोहणमेव। इदं च गर्भिण्या बालापत्यायाः सूतिकारज
स्वलापतितानामभिचारिण्या भर्त्रादुष्टभावाभिर्न कार्यं। तत्रान्वारोहणे त्रिदिना
माशौचं॥ रजस्वलापि यदि शाकालवशादिना तदैवानुगंतुमिच्छति तन्मुद्धिं प्र
तीक्षते तदा सा एकद्रोणपरिमितव्रीहीन्मुसलेरवहस्तन्दाघाते भ्यसर्वेरजो
६२

निहृतोपंचमृत्तिकाभिःशौचंहस्त्वादिनकर्मण्यास्त्रिंशद्धिंशतिदशवागावोदत्तावि
आ॰शौ॰ प्रवचनाच्छुद्धिंलब्ध्वारोहेत्॥तत्रसहदहनेपिंडश्राद्धादौपाकेसंकालेसंकल्पं
१२ चभवति॥पृथकृसपिंकृसपिंडीकरणंचनाद्दपृथकूचिताराहणेसर्वेपृथकु॥य १४
स्पतुजीवतएवमृतिवार्त्ताश्रुत्वाक्रियाअनुगमनंकृतंतदैधमेवतातेमर
णस्यैवानुगमादौनिमित्तत्वात्॥तस्यचतत्राभावात्॥मरणज्ञानमात्रंतुनि
मित्तंअनागततज्ज्ञानस्यापिनिमित्तत्वापत्तेरित्याहुः॥श्मशानायनीयमान
शवस्पर्शशूद्रस्पर्शश्मशूद्रेणवाहनेच॥कुंभेसलिलमादायपंचगव्यंतथैवचः
पुष्पभिर्रभिमंत्र्यपोवाचाशुद्धिंलभेत्ततः॥तेनैवस्नापयित्वातुदाहंकुर्या १२
यथाविधीसुक्तं॥सूतिकोदक्यास्पर्शनेतदेवंशूद्रेणाद्विजदाहेतुचांद्रायण

पराकप्राजापत्यानिसमुच्चयेनतत्कत्वादिःकृत्वाप्येतास्थीनिपुनर्विधिवद्
हेत्॥तदभावेपालाशविधिः॥ऊर्ध्वोच्छिष्टाधरोच्छिष्टोभयोच्छिष्टेषुत्र्यहमयं॥अं रा॰
त्यश्वपस्पर्शनेषट्तं॥अंतरजमृतौनवाब्दद्वामरणेद्वादश॥निगडबंधन
मृतौषांचदश॥रजकाद्यस्पृश्यस्पृष्टमरणेलेककृच्छ्रशकृच्छ्राणि॥अधर
ध्वेशवेचितेरस्पृश्यस्पर्शेतुकृच्छत्रयं॥एवंमत्वाःपुत्रादयःपापिनःपित्रादेः
प्रेतस्यप्रायश्चित्तप्रकरणोक्तपापयोग्यंप्रायश्चित्तंकृत्वापेतंदहेयुः॥एवंक
र्तापिसंभावितपापानांस्वीयानांकृच्छ्रत्रयेणशुद्धिंकृत्वैवदहनादिकंकुर्यात्
एवंविनैवप्रायश्चित्तंकृतदाहादिकर्मव्यर्थंभवतिउभयोश्चनरकः॥अन्नमरण
कालेवैतरणीधेनुदानंउत्क्रांतधेनुदानं२॥गोमृतिलहिरण्याज्यवासोधान्यगु

ग्निच॥ गोर्थं लवणमित्याहुः दशदानं प्रकीर्तितां १० तिलपूर्णताम्रपात्र १२

आ·शौ· १३ दशदानानि अवश्यकार्याणि॥ तत्करणं विनैव प्रेतपुत्रादिभिः प्रेतोद्देशेन तानि
कार्याणि॥ देशांतरेणोपराकहृदयमष्टोत्क्रांतिवाक्यत्वादहे तु॥ तथा दूरदेशांत
स्थाते मरणजीवनयोरनिश्चये पुनः पुनः पर्यालोच्य सर्वथा जीवद्वार्त्तायामश्रू
यमाणायां पूर्ववयस्के एकविंशत्यब्दादूर्ध्वं मध्यमवयस्के पंचदशाब्दादूर्ध्वं अ
पत्यवयस्के द्वादशाब्दादूर्ध्वं चांद्रायणत्रयं त्रिंशत्कृच्छ्राणि वा कृत्वा तन्नामादिकान्सं
स्कारान्कृत्वा पूर्वपत्न्या सह विवाहं कुर्यात्॥ अथ गृहात् श्मशाने शवानयन
प्रकारः॥ तत्र विप्रप्रेतं नगरपश्चिमद्वारेण॥ क्षत्रियमुत्तरद्वारेण वैश्यं प्राक् १३
द्वारेण शूद्रं दक्षिणद्वारेण पुत्रादिभिर्निःसार्य सर्वे सपिंडसगोत्रा अनुगमनं कु

त्वा पश्चादाशौ॰ कुर्यात् वा प्रतिकृतिं दग्ध्वा दशाहाशौचादिकार्यं। एवं कृते पुनः समागतश्चेत्तं घृतकुंभे निमज्ज्य तस्य जातं ८

र्युः॥ यस्य तु ग्रामादेरेकमेव द्वारं तत्र तेनैव॥ तत्रापि दिङ्नियमोऽस्त्येव॥ एवं द्वारा
भावेपि जीवतस्तु नयनेन दिङ्नियमः॥ गृहग्रामाद्यभिमुखं च प्रेतं न नयेत्
अनुगमनं च मुक्तशिखैरधःकृतोपरिवस्त्रैश्च कार्यं ज्येष्ठानुक्रमं वा यो यो ज्येष्ठः
स स प्रथमं यो यः कनीयान्स स पश्चादिति क्रमेण॥ शवश्च नग्नो न दग्धव्यः नि
शेषश्च न दग्धव्यः शववस्त्रं च श्मशानवास्यर्थे परित्याज्यं॥ प्रेतस्य केशश्मश्रुन
खादि वापयित्वा स्नानं कृत्वा तैलानुलिप्य नलदमालांकं च कृत्वा गंधपुष्पाद्यैरलंकृत्य
दग्धव्यः॥ दिनमृतस्य दिवैव दाहः॥ रात्रिमृतस्य रात्रावेव॥ दिवा वा रात्रौ वा स्थि
तः शवः पर्युषितस्तद्दाहे पंचगव्येन शवस्नापनं प्राजापत्यं च कृत्वा कुर्युरि
त्येके। वपनं न रात्रौ कार्यं वपनं विना रात्रौ दाहः॥ वपनं तु प्रातः॥ ततो दाहांते

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

घटस्फोटादि कुर्युः॥ शिखाविपर्यये पितृस्वनावृत्तिः॥ एवं दाहानंतरं चितामप्रदक्षि
आ॰शौ॰ णमकृत्वा सपृष्ठतो नजे समाणा आगच्छेत् तत्र कं पाषाणखंडं गत्वा तामहाजला
१४ शयं गत्वा तत्र शरीरं प्रक्षाल्य वस्त्रं संशोध्य पुनः सचैलं स्नात्वा यम्य स्नात्वा त्रस
पिंडं समस्तगोत्रकानां मातामहयोः परमगुरोश्च प्रत्तादुहितृभगिन्योश्चाभ्रं अथ पट
दृ पूर्वा दक्षिणामुखा अमुकगोत्र नामा प्रेत तृप्यतु इति मंत्रेणांजलिना पाषाणे
सकृत् सकृत् सिंचेयुः॥ अत्र स्नानोदकदाने अपनः शोशुचदघमिति मंत्रेण। स्नानमे
वतेन मंत्रेणोत्सर्जनं तु मंत्रो नास्ति॥ मित्रप्रत्तास्वस्रभगिनी स्वस्रीयश्वश्
शुरोपाध्यायर्त्विक् राजमातुलमातृस्वस्रादीनां उदकदानं कृताकृतं॥ त्रसंसत्र १४
ह्मचारिव्रतिपतितकुनपाखंडिचोराश्च नोदकं दद्युः॥ तासां यथाकालमनुपनीता॥

पा २

व्रतिनः प्रव्रज्यां प्रायश्चित्ताः चोरः सुवर्णस्तेयादि आपहारिणः ब्रह्मचारिणामपि
मातापितृपितामहमातामहगुर्वाचार्योपाध्यायानां उदकदानं कार्यमेव तत्तदाशौ
चं च॥ व्रतिनस्तु तत्समाप्त्युत्तरं उदकदानं त्रिरात्रमाशौचं च॥ स्पर्शनवहनदाहपिंड
नु अप्येते न कुर्युः॥ ब्रह्मचार्यपि पित्रादीनां कुर्याद् एवं अस्य पित्रादिदाहे आशौचे पिक
र्मलोपो नास्त्येव इदं चोदकदानमेकवाससा आपसव्येनैव॥ क्षत्रियवैश्ययोस्तत्त
रीयमपि॥ तो चोदङ्मुखप्राङ्मुखतया जलदानं कुर्युः॥ शूद्रेष्वनियमः॥ ततउदक
दानोत्तरं पुनः स्नात्वा वस्त्राणि निष्पीड्य नवजातृणकं भप्रदेशे स्थित्वा नानृतसंस्कारि
९२ चकुलवृद्धाः पूर्वेतिहासैः समाश्वास्य दिवा दाहे अस्तपर्यंतं रात्रिदाहे उदयपर्यंतं बहिरे
वसेदुः शार्दूलभयो हित्वा वस्त्रानाशनको विप्रानुमतोत देववालपूर्वं गृहं गत्वा नि

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

बपन्नाणिशनैर्भक्षयित्वा चम्याग्म्युदकगोमयमणिप्रवालादीन्मंगल्यान्यथासंभवं
स्पृष्ट्वाद्वाराश्मनि पदं निधाय गृहं विशेयुः॥ निंबपत्रभक्षणं कृतं॥ ततस्तद्दिने उपवसे
१९ युः तत्राशक्तौ क्रीतान्नेनापाचितलब्धेन वा स्वगृहपक्वेनैकेनैव हविष्यान्नेन वर्तेर
न्॥ तत्राशौचं यावत् माषमांसापूपमधुलवणक्षुद्रघृतताम्बूलक्षाराणि वर्जयीरन्॥
क्षाराणि चतिलमुद्गादन्ते शेषं सस्यगोधूमकोद्रवचौधान्याकदेवधान्यं च शमीधान्यं चीनः
तथैक्षवं॥ खिलधान्यं तथापण्यं मलं क्षारगणाः स्मृताः कृतानि॥ केचित्सैंधवंभ
द०१३ क्ष्यमित्याहुः॥ स्त्रीसंगादर्शनादिघृतादिहसनसंतोषरोदनोपवासनानि लज्जेयुः॥
बालवृद्धातुरवर्जंतृणनिर्मितकटाद्यास्तीर्णभूमावेव प्रथक् प्रथक् शयीरन्नासी १९
रंश्च॥ नकं वला घाष्टतायां मार्जनादिरहितमेव स्नानं॥ अस्थिसंचयनादूर्ध्वं पुत्र

व्यतिरिक्तानां शय्यासनादिभोगोस्त्येव॥ स्त्रीसंगस्तु न॥ अस्थिसंचयनं दाहदिनादा
रभ्य प्रथमद्वितीयतृतीयसप्तमनवमेवा गोत्रजैः सह स्वस्वगृह्योक्तप्रकारेण कार्यं।
तत्रैकपादद्विपादत्रिपादनक्षत्राणि दात् जन्मनक्षत्रं च वर्ज्यं॥ पालाशाग्निदाहयोः
सद्यः संचयनं॥ षष्ठे विप्रस्य चतुर्थे क्षत्रियस्य पंचमे वैश्यस्य नवमे शूद्रस्य दश
मेवूर्ध्वं तेषां गंगांभसि क्षेपः तीर्थान्तरे वा॥ अरण्येच्छ भूमखननं वा॥ अस्थीस्यम
कुजस्थस्यानीतावा चांद्रायणं चरेत्॥ द्वियाम्यस्यापि नयने तु महापुण्यं आशौचम
ध्ये स्वगोत्रैः सहभोक्तव्यं॥ दिवैव सकृदेव॥ भोजनं च पात्रेषु अन्य प्रपात्रेषु पर्ण
पुटेषु वा कार्यं॥ दाहदिनमारभ्य दशपिंडदशदिनानां दर्भोनास्तीति भ्रमोदेयाः अमं
त्रकं॥ अनुपनीतानां केवलायामेव भु विक्षत्रियादीनां तु नवदिनां तं नवा॥ दशम

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

स्वाशौचांतदिने मध्ये मेहनि योदेशोयः कर्त्ता पदनरोयादिदशाहांतं तदेवंएतदन्यत
मन्यसपेयतोन्यस्यास्ततःपुनरानृत्तिः तत्रतं दुःखामुख्यास्तदभावेफलमन्ष्टक्षणकाति
पु३ लमिश्रसक्तवोपिंद्युष्याहं पितृशब्दं स्वधाशब्दानुशब्दाः पुष्पधूपदीपदानादि मंत्राप्त
नपरनीमाः॥ अशौचेतु प्रथमे एकः द्वितीये चत्वारः तृतीये पंचेति क्रमो बोध्यः पत्न्याः
कर्त्तृत्वे रजोदर्शने जाते तदंते कुर्यात्॥ कर्त्तुरस्वास्थ्येन्येन सर्वा क्रिया वर्त्तनीया पिंडदा
भावे प्रसक्ते तदादर्शपाते मातापितृमतिरिक्तानां सर्वं दशाहकृत्यं समाकृष्य तत्रैव स
मापनीयं॥ मातापितृविषयेतु अन्हमध्ये दर्शपाते यावदाशौचमन्त्येष्टिवपिंडदा
नं नापकर्षः॥ त्रिरात्रादंतस्नातितु अन्येषामिवतयोरप्यापकृष्य सर्वं तत्रैव समाप्यं शु १६
द्धिस्तु स्वस्वाशौचांत एव॥ मातृनरलपात्रिजातयोस्तुल्यमहोर्ध्वे मपिदर्शपातेनपित्रो

स्तत्र समाप्तिरेकोदसेनेस्तुक्तं तद्युक्तं॥ देशाचारतो व्यवस्था॥ दशाहं प्रेतपिंडं हत्वा अ
स्नात्वा भुंक्ते असपिंडस्त्रिरात्रं प्रायश्चित्तं सपिंडस्योपवासः॥ मलाद्द्विगुणं प्रेतकृ
त्यं कुर्वता संचयनादर्वाक् स्त्रीसंगे कृते चांद्रायणं॥ ऊर्ध्वं कृच्छ्रत्रयं॥ अन्येषामाशौ
चिनां तदर्वाक् त्रिरात्रं तदंते उपवासः॥ यत्र पुत्राद्यसंनिधाने विप्रकृष्टाधिकारेण
पिंडदानरूपक्रियारंभः॥ तत्र मध्ये संनिकृष्टसन्निधानेपि विप्रकृष्टेनैव दशाहं
नाकार्यं॥ एकादशाहादि तु संनिकृष्टाधिकारेणैव॥ दाहमात्रेतु अन्येन कृते तु सं
निकृष्टसंनिधाने संनिकृष्टेनैव नवश्राद्धादिकार्यमिति मिताक्षरादयः॥ द्विवोदासी
ये तु॥ असगोत्रः सगोत्रो वा यो ग्निं दद्यात्सखे नरः॥ सोपि कुर्यान्नवश्राद्धं शुद्धो तु दश
मेहनीत्युक्तं॥ विदेशस्थोतु पुत्रेकालातिक्रमेपि सपिंडनं पुत्रेणैव कार्यं॥ न त्वन्यैः॥

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

कनिष्ठपुत्रादिभिस्तुस्वकाले ज्येष्ठानुज्येष्ठानामसंभवे सर्वमवश्यं कार्यं॥ शूद्रस्यामं
२२ त्रकं सर्वं द्विजवत्॥ सर्वं गोत्रे अज्ञातेनाम्नैव कार्यमिति स्मृतिसारः॥ अत्र वयोधि
कमरणे तत्कनीयसां सपिंडानां दशमेहनि मुंडनं केचिदिच्छंति॥ मातापित्राचा
र्येषु मृतेषु नियमेन तत्कार्यं एवं भर्तरि मृते स्त्रिया अपि॥ दाहांगभूतं दाहकर्तुः
प्रथमदिने नैवोक्तं॥ तच्च एकत्रिमृतस्य एकत्रौदाहेपि द्वितीयप्रातःकाल एव। नतु एकत्रो·
क्तकिंतु सर्वपुत्राणामिष्टकं॥ मदनपारिजातेतु प्रथमदिनकृतवपनस्यापि दश
मे पुनर्वपनामुक्तं तत्र प्रमाणं मृग्यं॥ ततो दशमेहनि पूर्ववस्त्रशुद्धिं गृहशु
द्धिं च कृत्वा गोसर्षपतिलकल्केन साशिरस्नानं कृत्वा नववस्त्रपरिधाय पूर्वेप
रिहितवस्त्राण्यंत्यजाश्रितेभ्यस्त्यक्त्वा सुवर्णाद्दीनि मंगलादीनिस्पृष्ट्वा गृहं प्रवि

श्ये एकादशाहे एकोद्दिष्टं कृत्वा प्रेतोद्देशेन छत्रोपानच्छय्याव्यजनादिकमन्यच्च तद
ष्टं विप्रेभ्यो दत्वा वृषोत्सर्गं कृत्वा तदुपरिभुक्तवस्त्रादि विप्रेभ्यो दत्वा सवत्सां कपि
लां [illegible]त्वा स्वस्त्ययनादि कुर्युः॥ ततो विप्रस्य उदकस्पर्शेन क्षत्रियो वाहनायुधस्पर्शे
न वैश्यः प्रतोदस्पर्शेन शूद्रो यष्टिस्पर्शेन शुध्यति इदं यच्च शुद्धिः क्रियाकर्तुरेव॥
देवराजकृतां[illegible]ष्टिपद्धतौ दश सपिंडकालाः॥ एकादशेऽहनि द्वादशे त्रयोदश
दिने तथा। त्रिपक्षे वा त्रिमासे वा षष्ठे चैकादशेऽथवा। वत्सरांते यथाकुर्यात् यो विंश
तिमे दिने। वृद्धिपूर्वदिने चेति दशकालाः प्रकीर्तिताः। तत्रैवान्यत्रासपिंडीकरणाप
कर्षेश्वाशलो हेत्रौ वा। अपकर्षपक्षे प्रथमवर्षेपि संवत्सरं श्राद्धं प्रतिसंवत्सरं चैव
मिति याज्ञवल्क्यवचनेन सपिंडीकरणविधानं च॥ ॥ अथैतेषां माशौचानि॥ त

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

त्रोपनीतमरणे सपिंडस्य विप्रस्य दशाहं क्षत्रियस्य द्वादशाहं वैश्यस्य पंचदशाहं शू
द्रस्य षोडशवर्षपूर्णसपिंडमरणे मासं॥ सच्छूद्रस्य   पक्षं॥ सर्ववर्णानां दशाहमे
व वा॥ इत्यानीतनखिष्ठ शूद्र क्षत्रियवैश्यपरिगृहीतत्वात् अयमेव पक्षः॥ दशाहादिपक्षया
न्यूनाशौचकाल्पास्तु युगांतरविषयाः कलिनिषिद्धा इति माधवः॥ सोदकुटुंबादीनाम
तिग्रहादियोग्यतामात्रसंपादकादृश्य॥ सोदकानां त्रिरात्रं॥ गोत्रजानामेकाहः
ततो यावज्जन्मनामतानमुपनीतमरणे स्नानमात्रं॥ अत्रेदं बोध्यं॥ यत्राशौचके
तो कूटस्थात् दृष्टमस्ते न सप्तमपर्यंतस्य जनने मरणे वा त्रिरात्रमेव कार्यं॥ सप्तम
पर्यंतस्य सपिंडस्य संतातित्वाभावेन सपिंडत्वाभावात्॥ जायमानम्रियमाणवि १९
शेषणमेव सापिंड्यं न कर्तृविशेषणमिति॥ शूद्रसमप्रतिलोमानां सूतादीनां शू

द्रवद्वर्णसंकराद् स्कंदो रितिमाधवः॥ न तेषामाशौचं किंतु मज्जापकर्षणार्थं स्नानमात्र
मिति विज्ञानेश्वरः॥ ॥अथातिक्रांताशौचं॥ दशाहोपरि मासत्रयात्पूर्वं मरणज्ञा
ने त्रिरात्रं॥ तत आषष्ठं पक्षिणी॥ तत आनवमम् अहः॥ ततः स्नानोदकदानाभ्यां शुद्धि
रा वर्षं वर्षादूर्ध्वं माप्लवमात्रमिति विज्ञानेश्वरः॥ वस्तुतो नवममासानंतरं यदाक
दाचिच्छ्रवणे स्नानोदकदाने भवत एव॥ माधवमते तु त्रिपक्षादर्वाक् त्र्यहं॥ तत आ
षष्ठं पक्षिणी॥ तत आवर्षादहोरात्रं॥ तत ऊर्ध्वं स्नानोदकदाने इति बोध्यं॥ इदं च पर
स्तु सपिंडमरणे दशाहाद्यनंतरं षण्मासाभ्यंतरे ज्ञाने त्र्यहं॥ ततो नवमासपर्यंतं
पक्षिणी॥ ततो यावद्वर्षमेकाहः॥ ततः स्नानोदकदाने इत्याह॥ एतच्च त्रिरात्रादिकं
समानदेश एव देशांतरे तु मृतस्य दशाहाद्युत्तरं मरणज्ञाने स्नानमेवेति विज्ञाने

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

स्वराद्यः॥माधवस्तुदेशांतरसपिंडमरणेत्रिरात्रादिमाणुक्तं स्ववस्थैव॥सद्यःशौचं तु
मरणा२ समानोदकैविषयमित्याह॥अत्रविज्ञानेश्वरमतमुक्तं॥प्रसंहं योजनद्वयं गच्छन्तु
हषोयत्रसन्तवार्ताभाशौचकालमध्येप्रापयितुं नशक्नोतितद्देशांतरं॥तथाचवि
प्रस्यदशाहाशौचिनोविंशतियोजनैर्देशांतरं॥क्षत्रियादीनांचतुर्विंशतित्रिंशत्
षष्टियोजनैरितिकेचित्॥वस्तुतोभाषाभेदसहितमहानदीव्यवधानेकेवलतद्व्य
वै४ वधानेचदेशांतरं॥तदभावे विप्रस्यत्रिंशद्योजनोपरिदेशांतरं क्षत्रियवैश्ययोश्चत्वा
रिंशद्योजनोपरिशूद्रस्यषष्टियोजनोपरि॥अन्येपक्षास्त्वनाकरा एव॥तत्रपित्रो १९
र्मरणेदशाहाद्यनंतरं ज्ञातेश्रवणादिप्रभृतिदेशकालाविशेषात्संपूर्णमेवाशौचं।
मातुःसपत्न्यास्त्रिदिनं॥दंपत्योःपरस्परं देशकालाविशेषेणसंपूर्णं।मातृसपत्नी

देशकालाविशेषेणसंपूर्णं।

५२

नांचपुत्राद्यैःसपत्नीनांचपरस्परं मरणमितिस्मृत्यर्थसारे॥अत्रमूलं मृग्यमित्या
हुः॥इदमतिक्रांताशौचंसर्ववर्णसमं अनुनीतमरणनिमित्तमप्येवं॥इदं चसर्वमाशौ
चंआशौचपरिच्छेदककालमध्यश्रवणेवशिष्टैरेवदिनैर्गच्छतिपित्रोरप्येवं॥प्रसक्त
तिक्रांताशौचंनास्त्येव॥तत्रापिपितुःस्नानं भवत्येव॥इत्यतिक्रांताशौचं॥अथाचा
र्याद्याशौचं॥आचार्यमातामहेचमृतेत्रिरात्रं॥ग्रामांतरमरणेपक्षिणीत्येकेअनु
पनीतदौहित्रमातुलयोर्ग्रामांतरेस्नानं अतिनिर्गुणस्यापि चउपनीतदौहित्रभागि
नेयमरणेत्रिरात्रं॥अनुपनीतयोस्तुपक्षिणी॥उपनीयवेदाध्यापकआचार्यः॥
स्मार्तकर्मनिर्वाहकोप्याचार्यइतिस्मृत्यर्थसारे॥वृद्धपुत्र्यामरणेपित्रोस्त्रिरात्रं
ग्रामांतरेपक्षिणी॥तद्गृहवर्जितत्सपिंडानामेकाहःइतिस्मृत्यर्थसारे॥[redacted]

[redacted] ननूढवर्तिनामपि पितृव्यादीनामेकाहः सस्य ३१
[redacted]
त्रं तत्रोभयत्रापि मूलं चिंत्यं॥ग्रामांतरे स्नानं॥भ्रातॄणां पक्षिणी।स्वगृहमरणे त्रिरा
त्रं ग्रामांतरे त्वेकाहः।अगुणवत्सा एकग्रामे एकाहः॥ग्रामांतरे स्नानं इति स्मृत्यर्थ
सारः।असंततिर्निर्गुणा या सा एकग्रामेपि स्नानमेव।संस्कृतभ्रातृमरणे भागिन्या अ
प्येवं।अनूढपुत्र्याः पित्रोर्मरणे त्रिरात्रं।भ्रातुः पक्षिणी।स्वगृहे भ्रातृमरणे त्रिरात्रं
इति षट्त्रिंशन्मते।ग्रामांतरे एकाहः इत्यादि।पितामहपितृव्यमरणे स्नानं।अनूढाया
स्तु पुत्र्यादिवद्दशाहाद्येव।पक्षिणी शब्दार्थस्तु।दिवा मरणे आगामिवर्तमानाहर्द्व २०
यमुक्तमध्यगता रात्रिः।रात्रिमरणे त्वेवमेवेति विज्ञानेश्वरादयः।हरदत्तस्तु सारा
त्रिरुत्तरं चाहोरात्रमित्याह।अतएव सारस्वामी।निशाद्वयगते दिवसेत्येवमिति।

माधवस्तु अप्रत्ता या अपि मरणे पित्रोस्त्रिरात्रमेवाहकालाजिनवचनात्।एवंभ
गिन्योः परस्परं चैवं मरणेपि पक्षिणी।स्वगृहमरणे त्रिरात्रं।ग्रामांतरे त्वेकाहः इ
ति षट्त्रिंशन्मते।मातुले स्वगृहमृते त्रिरात्रं।अन्यत्र पक्षिणी।एकएवं त्वनुपनीत
मरणविषयं निर्गुणविषयं ग्रामांतरविषयं च।मातुलानीमरणे पक्षिणी।माता
महीमरणे पक्षिणी।एवमेव सापत्नमातृतद्भ्रातृतद्भगिनीतद्दुहितृतदपत्येष्व
प्याशौचं।पितृपत्न्यः सर्वा मातरः तद्भ्रातरो मातुलाः तद्भगिन्यो मातृस्वसारः तद्दु
हितरश्च भगिन्यः तदपत्यानि भागिनेयानि इति सुमंतुस्मरणात्॥तद्धि मातृगर्भ
नप्रायश्चित्तस्य तत्परिणयनदुपगमादिप्रायश्चित्तस्य तदाशौचादेः तत्सापिंड्य
स्य चातिदेशं करोति अत्र प्रथमवाक्ये पत्नीरूपितं तत्सापत्नमातृत्वं तन्मते वाशौ

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

वंसापिंड्यातिदेशोनतत्कन्यंप्रलापि।एवंतत्कन्यानांभागिनेयात्वातिदेशोपिनतत्क
न्यायांभागिनेयाकन्यात्वंयावद्वचनंबाचकमितिसिद्धांतात्।युक्तेरप्रयोजकत्वात्
स्पष्टंचेदंसंस्कारदीधितौकौस्तुभेविवाहप्रकरणेइत्यादुः॥।पितृष्वसृमातृष्वस्रोःप
क्षिणी।।स्वगृहमरणेत्रिरात्रमितिकल्पतरौ।उपनीतबंधुत्रयमरणेपक्षिणी।अ
नुपनीतमरणेनिर्गुणमरणेवाएकाहः।स्वगृहमरणेत्रिरात्रं।बंधुत्रयंच।पितुःपि
तृष्वसुःपुत्राःपितुर्मातृष्वसुःसुताः।।पितुर्मातुलपुत्राश्चविज्ञेयाःपितृबांधवाः।मातुःपि पा:४
तृष्वसुःपुत्रामातुर्मातृष्वसुःसुताः।मातुर्मातुलपुत्राश्चविज्ञेयामातृबांधवाः।२ २०
आत्मपितृष्वसुःपुत्रा आत्ममातृष्वसुःसुताः।आत्ममातुलपुत्राश्चविज्ञेया आत्म
बांधवाः।३ अत्रपुत्रग्रहणंकन्यानामप्युपलक्षणं।पितृष्वस्रादिकन्यानामूढानामे

काहइतिकश्चित्।।यत्तुषडशीतौ।।पितामह्योर्मातामह्योश्चयाभगिन्यस्तासांमर
णेतत्सुतानांमरणेपित्रोर्मातुलमरणेतत्पत्नीमरणेपितामहमरणेचमूढयोश्च
श्मारोहिण्याश्चपितृव्यमरणेकन्यायाःपक्षिणीएवंस्वगृहमृतौत्रिरात्रमित्युक्तं
तन्निर्मूलं।।श्वशुरयोर्मरणेमातुलवद्दाशौचं।शालकेउपनीते अनिवृत्तसंबंधे
उपकारिणिवाएकाहः।।निवृत्तसंबंधेऽनुपनीतेनिर्गुणेवास्नानमात्रं।ग्रामांतरे
प्येवमेव।शालकसुतेस्नानं।शालिकानामप्येवं।शालकइत्यत्रपुंस्त्वस्याविवक्षित
त्वादितिकश्चित्।।जामातृमरणेस्नानं।यत्तुस्वगृहेजामातृमरणेत्रिरात्रमन्यत्रप
क्षिणीतिषडशीतौ।तदुक्तंतन्निर्मूलं।।आचार्यस्यभार्यासुतयोर्मरणेएकाहं।एकया
मेत्वनयोःपक्षिणीतिस्मृत्यर्थसारे।उपनयनादर्वाचीनसंस्कारपूर्वकंवेदाध्या

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

प्रकोमंत्रोपदेशकश्च गुरुस्तन्मरणे आचार्यवद्राशौचमिति स्मृत्यर्थसारे उपाध्याया
नूचानयोर्मृतयोरेकाहः। वेदैकदेशाध्यापक उपाध्यायः वेदांगाध्यापकः सच्छास्त्रा
२२ ध्यापकश्चानूचानः॥ शिष्यस्यानिवृत्ताध्ययनस्य बहुकालमधीयानस्य उपनीया
ध्यापितस्य त्रिरात्रं गुरुणा कार्यं॥ निवृत्ताध्ययनस्य पक्षिणी स्वल्पमधीतवत एका
हः॥ एकस्माद्गुरोर्बहुकालं सहवेदमधीयानः सहाध्यायी तन्मरणे पक्षिणी॥ ऋत्वि
का जि अनिवृत्तकर्मणि बहुकुलं श्रौतस्मार्तकर्तरि वा एकग्राममृते त्रिरात्रं ग्रामांतरे प
क्षिणी॥ अन्यथैकरात्रं ग्रामांतरे एकग्रामे पक्षिणी मातुलेप्येवं॥ श्रोत्रिये समानग्रा
मे मैत्री प्राप्तिविशेषादिना संपन्ने त्रिरात्रं॥ असंपन्ने एकाहः॥ एकतरविशेषण २३
मात्ररहिते पक्षिणीति स्मृत्यर्थसारे मित्रे पक्षिणी स्या असवर्णमित्रे नेति॥ स्मृत्यर्थसा
म० स्मा०

रे कृतस्तु भगिनीभ्रातृमित्रजामातृदौहित्रदौभागिनेयशालकतत्सुतेषु सवर्णे
षु सद्यः स्नानमित्याहुः॥ तेनसापत्नभगिन्यादिमरणे भगिनीमरणवद्देवाशौचं द्र
ष्टव्यमिति तद्राशौचं लभ्यते इत्याहुः॥ अनौरसक्षेत्रजादिपुत्रेषु मृतेषु बीजक्षेत्रिणोस्त्र
तिरात्रमभिन्नव्यभिचारिता सुपत्नीषु प्रसूता सु च पूर्वापरपत्योस्त्रिरात्रं॥ पित्रा मनासु४
दत्तानुयाकन्या स्वातंत्र्यादन्यमाश्रितायं यं श्रितवती मृतस्य तस्याशौचं त्र्यहं त्र्य
हं मृतायां वा मृतस्तौ स्वयं॥ अथाक्षतयोनिः पाणिग्राहकगोत्रे वपितृवेश्मनि
पानाम० रजः प्रथमं संस्कृता प्रसवे मरणे तज्जुमाशौचं नो पशाम्यति इति शंखः।
असपिंड दत्तक्रीतयोर्मरणे प्येवं। पितृपतिसपिंडानामेकाहः॥ दत्तकस्य पुत्रयो
त्राणां जनने मरणे वा सपिंडानामेकाह इत्येके। असंनिधाने सवर्णे सेवा पितृप
यांना मेषां प्रीतिनिश्चयः। कामादक्षतयो निश्चेदन्यं गता समाश्रिता। तत्तत्स्य सगोत्रासाय त्याश्रितवती स्वयं १४

शौरेकाहः॥ तदासपिंडानां स्नानमात्रं॥ पित्रादिमरणादावपि दत्तकादीनां त्रिरात्रं॥ स
पिंडस्यैव दानादिना पुत्रीकरणे तु परस्परं दशाहमेव॥ भिन्नपितृके सोदर्ये जाते एका
हः॥ मृते त्रिरात्रं॥ स्वगृहे तु दासीनां सपिंडमरणे पक्षिणी अहः॥ स्वस्वामिकगृहे असपि
डमरणे एकाहः॥ स्वाधिष्ठित स्वस्वामिकगृहे तु दासीनां सपिंडमरणेप्यहमिति मा
धववृत्तिनिर्णयसिंधौ॥ आशौचप्रयोजक संधिनि स्वगृहे मृते त्रिरात्रं॥ मंडला बं५
धिपतिमरणे एकाहः॥ देशाधिपतौ स्वग्रामाधिपतौ च सज्योतिः॥ दिने मृते दिनं रा
त्रिमृते रात्रिः॥ इदं चाचार्यादीनां त्रिरात्राद्याशौचमस्मिन्नंतेष्ठिकर्तरि॥ यदा २२
तु तेनैवांतेष्टिः क्रियते तदा दशाहाद्येवा ग्राममध्ये यावच्छवमस्ति तावद्ग्राम
स्याशौचं॥ गृहे मृते पश्चादप्येवं॥ एवं द्विजगृहे शुनि मृते गृहस्य दशरात्रमाशौचं॥

शूद्रमरणे मासं॥ पतिते मृते द्विमासं॥ म्लेच्छादिमृते मासचतुष्टयं॥ तच्छुद्धयोऽग्
ग्रेवक्ष्यंते॥ दासानां स्वामिमरणे स्वजातीयाशौचं॥ मृते स्वामिन्यात्मीयमिति विज्ञानेश्व
रोक्तेः॥ सपिंडमरणे स्वामितुल्यमाशौचं प्रतिलोमदासादेस्त्वाशौचाभाव एव॥ अ
नुलोम्येनदासानामिति विल्लूके॥ दासास्वगृहजातक्रीतलब्धदायोपागत अ
कालभृत स्वाम्याहिता महाऋणमोक्षित युद्धप्राप्त पणजित तवाहमित्युप
गतदासस्युद्वाहेन प्राप्तदासत्व भक्तदास आत्मविक्रयी प्रव्रज्यावसित बलाश्चेति पं
चदश दासाः॥ युद्धमृधे मृते सद्यः शौचं स्नानमात्रं॥ अंत्यकर्मापि तदैव पुत्रसत्त्वेपु
त्राद्यभावेन तदपोत्ताकुः॥ यत्तु युद्धक्षते तत्कालांतरे मृतः तस्यैकाहः असंनिधौ स्ना
नमात्रमिति माधवः॥ यस्तु चौरादिभ्यो गोस्त्रीब्राह्मणरक्षार्थं प्रवृत्तस्तेहतः तस्यापि

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

करिनं।त्र्यहादूर्ध्वंपुद्रस्तनस्यमरणेपराङ्मुखहतेयुद्धछलेनहतेत्रिरात्रं।सप्तरात्रादू
२४ र्ध्वंदशाहमित्याद्युः।युद्धहतस्यसद्यःशौचेतत्स्यापृथक्चितिसामन्वारोहणेह्नौतस्य-
त्रिरात्रंमाशौचं।तत्रविषयेभर्तुरपित्र्यहेणपिंडदानं॥एकचितौतुतस्याअपिस
द्यःशौचं।एवमन्यत्रापिभर्तुराशौचोत्तरमन्वारोहणेत्र्यहमेवतस्यआशौचं।सहग
मनेतुपूर्णमेव।सपर्संस्कारादिक्रमात्त्रिरात्राशौचं।प्रयागादौकाम्यमरणेसद्यःशौचं-
प्रायश्चित्तार्थमग्न्यादिनामरणेत्वेकरात्रं।अचिकित्स्यमहारोगपीडितानांतथामर
णेत्रिरात्रमितिजटमल्लविलासे।अत्रत्रिरात्राद्याशौचनिमित्ताद्यैमरणादौअति २४
क्रांताशौचंनास्तिस्नानोदकदानेस्तएवेतिकृद्धधरः।त्रिरात्रादिमध्येज्ञातेतुस्वशेषेणे
वशुद्धिर्बोध्या॥क्षेत्रजादिष्वेकादशसुपुत्रेषुजातसंतानेषुमृतेषुचमातापित्रोस्त्रिरा

क्षेत्रजानामपिमातापितृमरणेत्रिरात्रम्॰
त्रं।एकमातृकयोर्भिन्नपितृकयोर्भ्रात्रोःपरस्परजननमरणयोःस्वमानजास्कंसं
पूर्णमाशौचं।तयोर्मरणेप्रसवेचपितुस्त्रिरात्रं॥तत्सपिंडानांतयोर्मरणेएकरात्रमा
शौचं।हीनवर्णगामिनीसुभार्यास्वाशौचाभावः॥उपसर्गमृतेसद्यःशौचं।यस्यविस्फो
टकाबहिर्निर्गतासाउपसर्गमृतः।ततःपरंव्रणपाकपरंपरयामृतेत्र्यहमितिव
द्धमानोपाध्यायाः॥अग्निमरुत्प्रपतनेवीराध्वन्यनाशनेदीक्षितानांचसर्वेषां
सद्यःशौचंविधीयतेकारागृहबद्धस्यतत्रैवमरणेएकरात्रमाशौचं॥स्साचार्याया
शौचं॥इदंचाशौचमाहिताग्नेरुपरमेसंस्कारदिवसप्रभृतिलेपाक्षिकपर्यंतप्रेतका
र्यमध्येस्येवमेवानाहिताग्नेस्तुमरणदिवसप्रभृतिसंचयनंतुप्रथमेह्निद्वितीये
ह्निइत्यादिनाविहितमुभयोरपिसंस्कारदिवसप्रभृत्येवाःआहिताग्नेपितरदेशांत

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

रम्भनेतत्कन्यादीनामासंस्कारोपक्रमादाशौचं नास्ति॥ संस्कारदिवसप्रभृति तु सर्वेषां स
पिंडानां दशाहाद्याशौचं भवत्येव दुहित्रादीनां स्वस्वाशौचं भवत्येवाग्निनाहितानेस्तु दे
शांतरमरणे अतिक्रांताशौचं पूर्वोक्तमवश्यं यामरणश्रवणानंतरमेव कार्यं। अना
हिताग्नेस्तद्दिने एव जीर्णस्य पालाशविधिना पुनःसंस्कारे पत्नीपुत्रयोर्दशाहाशौ
चं। सपिंडानां त्रिरात्रं देशांतरमरणवत्स्कन्दादिनाऽतत्संस्कारकरणेन तु प्रागुक्तमेवाति
क्रांताशौचं आशौचमध्ये चतुर्थादिदिनेषु पुनःसंस्कारे तु पत्नीपुत्रयोर्दशाहाद्यवस
पिंडानां स्नानं त्रिरात्रं पुनःसंस्कारनिमित्तं पुनः सपिंडानामिति केचित्। आशौचानं
तरं पुनःसंस्कारे तन्निमित्तं पत्नीपुत्रयोस्त्रिरात्रं सपिंडानां स्नानमिति भेदः। पत्नीसंस्का २५
रे पत्न्यरण्येवं पुत्रवत्। सपत्न्योश्च परस्परं चैवं इति स्मृत्यर्थसारे। यस्य त्वज्ञातदेश

गतस्य जीवनमरणान्यतरनिर्धारणाभावात् द्वादशवर्षादिप्रतीक्ष्यप्रतिकृतिदाहः कि
यते तत्रापि पत्नीपुत्रयोर्दशरात्रं त्रिरात्रमित्यपि केचित्। सपिंडानां तु त्रिरात्रमेव प्र
तीक्षा च माता पित्र विषये पंचदशवर्षाणि कन्येषां तु पूर्ववयसि अष्टादशोत्तमध्ये
वयसि द्वादश उत्तरे षट् शरद्वत्सरम प्रतीक्षा वक्रुशौपुत्रादिभिः पर्यालोच्य मरणनिश्च
यो अत्र द्वादशवर्षप्रतीक्षोत्तरं यावदधृत्संस्कारानारंभस्तावत्कन्यादीनांनक
र्मलोपः आशौचग्रहणाभावात् इति स्मृत्यर्थसारे। मरणदिनादारभ्य दशाहांतः पु
नःसंस्कारे तु सर्वेषां कालदशोषणं वा अग्न्यमस्ताशौचे सर्वेषां कर्मानधिकारोऽस्य श्रप
त्वं चाः यत्तु स्वस्वाशौचं त्रिभागादूर्ध्वमस्य श्रपता। अस्थिसंचयनानंतरमस्य श्रपतावे
सादित्सर्वैकलो निषिद्धं अत्र एनो मरणे रात्रिंत्रिधा विभज्य पूर्वभागद्वये मृते पू

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

वेदितं त्र्यंशेन तरं दिनमिति मिताक्षरा। अर्द्धरात्रात्पूर्वं दिनं तदयपर्यंतं वा पूर्वदिन
मिति स्मृत्यर्थसारे। तत्राचाराद्व्यवस्था। एवं जननेरज्ञो दर्शने पि बोध्यं। अथाशौचसं
निपाते निर्णयः। तत्र जननाशौचमध्ये जननाशौचे समे स्वल्पके वा पूर्वेणैव सिद्धिः।
मरणाशौचमध्ये मरणाशौचे जननाशौचयोरन्यतरे समे स्वल्पके वा पूर्वाशौचेनै
व शुद्धिः। महागुर्वाशौचमध्ये महागुर्वाशौचपाते तु उत्तरमेवेति गौडहरदत्तादयः। अन्ये
तु तत्रापि पूर्वेण शुद्धिमाहुः। तथैकस्मिन्दिने सजातीयस्वल्पसमान्यतरनिमित्ता
शौचद्वयपाते विशेषाग्रहणात्कालोभयकर्तृत्वाच्चासंपूर्णमेवाशौचद्वयं। एवमल्प
कालव्यापकाशौचमध्ये अधिककालव्यापिन्याशौचे प्राप्ते अधिककालव्यापिपूर्ण २६
मेव। एवं च जननाशौचमध्ये समस्वल्पाधिकान्यतममरणाशौचपाते पि न पू

र्वेण शुद्धिः। त्रिरात्रादिप्रेताशौचमध्ये दशाहादिव्यापकजन्माशौचपाते तस्य
पूर्वेण शुद्धिः। मरणे सति योगे तु गरीयो मरणं भवेदिति कौर्मोक्तेरिति शुद्धिविवे
के कृतः स्वल्पाशौचस्य मध्ये तु दीर्घाशौचं भवेद्यदि न पूर्वेण विशुद्धिः स्यादिति
औशनसात्संपूर्णमेव जननाशौचं न पूर्वेण शुद्धिरिति पराकप्रभृतयः। युक्तं
चैतत्। सूतकाद्द्विगुणं शावं शावाद्द्विगुणमार्त्तवं। आर्तवाद्द्विगुणा सूतिस्ततो
पि शववाहक इति वृद्धात्रिः। अत्र पूर्वपूर्वेण नोत्तरोत्तरनिवृत्तिः अस्पृश्यत्वाधि
क्यात्। अर्धाधिककालव्यापिना पूर्वाशौचे यदि दशाहाद्याशौचं तदापि पूर्व
शेषेण शुद्धिः। यथा षष्ठमासे गर्भपाते स्मृतिकायाः षडहमाशौचं तन्मध्ये सपिं
डजनने तत्सूतकस्य दशाहस्य पूर्वेण शुद्धिः। यथा च चतुरहोंत विदेश

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

स्तुमरणो श्रुतिशेषेण शुद्धेः सत्वात् पंचदिनाधिकमाशौचं तन्मध्ये दशाहाशौचपाते पू
र्वशेषेणाशुद्धिः विधानं नवमदिनपर्यंतं। मैथिलास्तु पूर्वाशौचार्द्धानंतरं शेषाहसमा
प्याशौचांतरपाते परेणाशुद्धिः पूर्वार्द्धपाते तु पूर्वेणासमाप्ते आशौचांसदिनेनात्
शौचपाते तु दिनद्वयमधिकमेव। रात्रिशेषे त्रिदिनमधिकमित्याहुः। तदयुक्तं आर्द्ध
भागद्वयं यावत्सुतकस्य तु स तेन कै द्वितीये पतिते चाद्यात्सुतका शुद्धिरिष्यते अंतु
छंदा० = ४ ध्वं द्वितीयात्तु सूतकांता शुचिः पुनः। एवमेव विचार्य स्यात् मृतके मृतकांतरे इत्या
दि ब्रह्मपुराणादिवचनानि तानि यदि समूलानि तदा पूर्वांतरपरतया नेयानि मैथिल २७
लिखितेन्याशौचा सेत्यादि युक्तं। अथ यदि रात्र्याः संनिपाते पुराधं दशरात्रमाशौचमा
नवमा द्विवसादिति बोधायनविष्णुप्रमुखोक्तपक्षांतरे तस्य सत्वात्। अन्यथा षष्ठे हान्य

नि २

तिताशौचांतरस्य पूर्वाशौचांसदिनापेक्षया पंचाहान्यधिकानि नवमदिनपतिते ष्टौ
दशमदिनपातिते दिनद्वयमिति महद्वैषम्यं स्यात्। वस्तुतस्तौ निर्मूलान्येवेति सुधियो
विभावयंतु। एवं महागुरुशौचे महाघाशौचांतरनिपाते प्युत्तरेणैव शुद्धिरिति तदप्यु
क्तमेव। अथ प्रकृतमनुसरामः। इदं च पूर्वशेषेण शुद्धिविधानं नवमदिनपर्यंतं तु दश
मदिने तत्रात्रौ वा दशाहांतरपाते अधिकद्विदिनाभ्यां शुद्धिः। दशमरात्रौ यामावशिष्टा
यां द्वित्रा प्रस्यर्योदयपर्यंतं दशाहांतरपाते त्रिभिर्दिनैः शुद्धिः। तन्मध्ये पि दशाहाशौ
चांतरपाते न पूर्वेणाद्विरात्रेण त्रिरात्रेण वा शुद्धिः। तयोर्दैर्घ्यत्वात्। महादिप्याप्यकाशौ
चांसदिने यामावशिष्टायामपि रात्रौ त्रिरात्राद्यंतरपाते दशाहाशौचांसदिने रात्रौ वा या
मावशिष्टायां त्रिरात्राद्यंतरपाते पूर्वशेषेण शुद्धिः तदिनवृद्धिः। पक्षस्तु षडशीतौ तत्रापि

Indira Gandhi National Centre for the Arts

दिनद्वद्धिरुक्ता।तन्निर्मूलं।परात्तुशिष्यादिः आचार्योदरोर्ध्वदेहिकं करोतितदातन्निमि
त्तेदशाहाशौचेसतियदिसपिंडमरणनिमित्तंदशाहशौचमापततितदातस्यनपूर्वे
णशुद्धिः।और्ध्वदेहिकानुष्ठाननिमित्तस्याशौचस्यकर्मानधिकारप्रयोजकत्वाभा
वेनोत्तरस्यचास्पृश्यत्वकर्मानधिकारोभयप्रयोजकत्वेनास्पृश्यत्वमात्रप्रयोज
कपूर्वापेक्षयागुरुत्वात्।सपिंडाशौचमध्येपित्रोर्मरणेनपूर्वशेषेण शुद्धिः।किं
पंचमे ४ तुसंपूर्णमेवदंपत्योःपरस्परमेवेतिकेचित्।पित्राशौचेमातुर्मरणेतुमातुरधि
कापक्षिणी।इयंचपक्षिणीनवमदिनपर्यंता॥तृतीयदिनादारभ्यनवमदिनद्व
येइत्यपिकेचित्।तदनंतरंपूर्ववदेवेत्याहुः।मातुर्भर्त्रान्वारोहणेतुनपक्षिणी।अ २८
धिकाभर्त्राशौचशुद्ध्यैवतस्यशुद्धिः।अग्निनापिंडदानंतुयथाभर्तुर्दिनेदिनोत्तर

शो॰ह

न्वारोहिण्या।यस्मात्तस्मात्सातत्समापयेदितिविष्णुरनुमृतसाहार्थं॥एवंचभर्त्रा
शौचव्यपगमाच्छुद्धिरितिस्मार्ताः।भर्त्राशौचोत्तरमन्वारोहणेत्रिरात्रंमात्राशौचमध्येपि
तुर्मरणेतुसंपूर्णमेवाद्यं।चसंनिपातेपूर्वशेषेणशुद्धिः।सूतिकाभिन्नेतरसपिंडा
नांगृहीताशौचानांपुत्राणांपितुःसंस्कारेक्रियमाणेमातुःसपिंडस्यवामरणेना
यंनिर्णयः।अतिक्रांतकालाद्विद्यमानकालनिमित्तस्यबलवत्वात्।एवंद्वादशवर्षा
द्यूर्ध्वंक्रियमाणसंस्काराशौचमध्येसपिंडमरणेप्येवमेवेतिनिर्णयसिंधौ।तथाशौ
चसंनिपातेपिपूर्वनिमित्तकमुत्तरेउत्तरनिमित्तकंवापूर्वेणज्ञातकर्मपिं
डदानादिनसमाप्यते॥इत्याशौचसंनिपातनिर्णयः॥अथानुगमनाशौचनि
र्णयः॥सजातीयस्योत्कृष्टजातीयस्यवानुगमनेसचेलंस्नानं।अग्निस्पर्शोघृतप्रा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

ज्ञानं चाद्दं चानुगमननिर्हरणयोः सर्वत्र। विप्रस्य क्षत्रियानुगमने त्वहोरात्रं। क्ष
त्रियस्य वैश्यानुगमनेऽप्येवं। राकांतरानुगमने तु पक्षिणी इति विज्ञानेश्वरः। माध
२९ वस्तु त्रिरात्रं प्राणायामषट्कं चेति स्माह। युक्तं चैतत्। विप्रस्य शूद्रानुगमने त्रिरात्रं
समुद्रगायां नद्यां स्नात्वा प्राणायामशतं घृतप्राशनं च कार्यं। इदं च न नित्यकर्मानधि
कारप्रयोजकं॥ अथ निर्हरणे। तत्र धर्मार्थं द्विजनिर्हरणे पदे पदेऽश्वमेधफलं। अवगा
हनात् सद्यः शौचं च॥ शूद्रस्य त्वनाथस्यापि धर्मार्थमपि द्विजैर्निर्हरणे दिनकार्यमे
वास्नेहादिना त्वाशौचमिति सजातीयं शवं निर्हृत्य तदीयमन्नमश्नतो दशाहेन शुद्धिः। तद्गृ २९
हवासमात्रे त्रिदिनं। यस्तु न तदीयमन्नमश्नाति न वा तस्य गृहे वसति तस्यैकाहं
यस्तु ग्रामांतरस्थं शवं निर्हृत्य ग्रामांतरे वसति तस्य सद्यो ज्योतिः॥ असजातीयशव

निर्हरणे तद्गृहवासाद्यभावेऽपि त्र्यहमाशौचं। स्वापेक्षयाहीनवर्णशवनिर्हरणे
पि त्र्यहमिति प्रभु॥ क्रमेणाशौचं॥ तत्रापि मरणाद्विगुणं यदालंकरणमपि करोति
तदा पादकृच्छ्रं॥ ज्ञानादुपवासः। अशक्तौ स्नानं इति प्रायश्चित्तं च कार्यं ब्रह्म
चारिणस्तु मातापितृमातामहोपाध्यायाचार्यव्यतिरिक्तशवनिर्हरणे व्रतलो
पः पूर्वोक्तरीत्याशौचं च तेन तत्संधानार्थं कृच्छ्रप्रायश्चित्तपूर्वकं पुनरुपनय
नं कार्यं पित्रादेर्निर्हरणेऽप्याशौचं विनाऽमन्नं ब्रह्मचारिणोऽश्नीयात्तैः सह न संव
सेच्च। अत्रापि नित्यकर्मलोपो नास्त्येवासवर्णशवस्पर्शमात्रे तु सद्यो ज्योतिः॥ अ
पदाहादौ प्रागुक्तपित्रादीनामप्यधिकार्यभावाद्ब्रह्मचारिणा दाहोदकदानादौ
तस्य तत्तन्निमित्ताशौचं तदह्यप्याशौचं विनामन्नं तेनेन भोक्तव्यं तैः सह न वस्तव्य

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

चतस्रेव स्वमायामप्रायश्चित्तोपनयनोऽस्मत्येषां तु दाहादौ कृच्छ्रत्रयात्मकप्राय
श्चित्तं पुनरुपनयनं चाशौचांते कार्यं तत्रापि पित्रादिदाहकरणमात्रेतु एकरात्र
३० माशौचं। अत्राप्यस्य नित्यकर्मलोपो नास्ति। ब्रह्मचारिभिन्नानां तु स्वातंत्र्यात्तिभ्रत्तस
मोत्कृष्टवर्णपितृस्नेहादिना दाहादौ तत्तज्जातिप्रयुक्तमाशौचं। तदंते स्नेहलोभा
द्यनुसारेण चांद्रकृच्छ्रप्रायश्चित्तानां प्राजापत्यादीनां त्रयं॥ धर्मार्थं तादृशस्य सकलौ
र्ध्वदेहिककरणे पिंडदानाद्यनंतं स्नानमात्राच्छुद्धिः स्नेहादिसंबंधेन तु सवर्णानां
दाहमात्रे तद्गृहवासे च त्रिरात्रं तदन्नभक्षणे तु दशरात्रं तद्भयाभावे एकाहः अव ३०
रस्योत्तमवर्णदाहमात्रेऽपि तज्जात्याशौचं। असवर्णस्य दाहमात्रकरणे ह्येवं अव
रस्योत्तमवर्णस्य करणे द्विगुणं। स्वापेक्षयाधमवर्णसपिंडस्य दाहनिर्हरणयो

स्तज्जात्याशौचं तदंते द्विगुणं प्रायश्चित्तं एकांतरे त्रिगुणं द्व्यंतरे तु चतुर्गुणं। अतो
ऽत्राशौचं प्रायश्चित्तं च न तदल्पापेक्षया द्विगुणं। शूद्रस्य तु धर्मेणापि दाहादि द्विजैर्न
कार्यं। अन्वानुगमननिर्हरणाद्याशौचे तत्कर्तृसंबंधिभार्यापुत्रादीनां तद्भार्याणां च
नाशौचं किंतु तस्यैवाऽतस्यापि नित्यकर्मलोपो नास्ति॥ ॥ अथाशौचान्नभक्षणे॥
असगोत्रो बुद्धिपूर्वं सकृदपि यत्नात्पद्याशौचिनोऽन्नमश्नन्यस्मिन्दिने भुंक्ते तदारभ्य
यावत्तेषामाशौचं शिष्टं तदाशौचं तस्यापि। तदंते प्रायश्चित्तं च तत्र च विप्राशौचे सां
तपनं क्षत्रियाशौचे कृच्छ्रं वैश्याशौचे महासांतपनं शूद्राशौचे चांद्रायणं तत्राभ्या
से मासद्विमासत्रिमासषण्मासान् क्रमेण व्रताचरणं। अनिच्छातोऽबुद्धिपूर्वं भोज
ने यावदन्नपरिपाकमाशौचं क्रमेण दशविंशतिषट्त्रिंशत्प्राणायामाः प्राय

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

श्चित्तं। एका अह पंचाहं सप्तरात्रमभोजनं ततः पंचगव्यपानं च अभ्यासत्वेन देवद्वि
३१ गुणं स्यादिति तु तदन्नभोजने तदहराशौचे एकः प्राणायामः। शतं गायत्रीजपः पंचश
तमष्टाधिकसहस्रं वा क्रमेण प्रायश्चित्तं रुद्रमन्त्रानन्तरं स्नानं ततस्तु त्रिरघमर्षणं गायत्र्य
ष्टसहस्रजपश्च १ उपवाससहितं ततः त्रिरात्रोपवाससहितं ततः कृच्छ्रप्राजापत्यं च क्र
मेण बोध्यं क्षत्रियस्य विप्राशौचे वैश्यस्य क्षत्राशौचे गायत्रीशतपंचकजपो नदीतीरे
वैश्यस्य विप्राशौचे च गायत्र्यष्टशतजपः। शूद्रस्य द्विजाशौचे स्नानं पंचगव्यपानं च। आ
पद्यभ्यासे त्वस्यैवावृत्तिः। क्षत्रियादेस्तु भोक्तुः पादपादन्यूनं कल्प्यं एतच्च प्रायश्चित्तमा ३१
शौचिस्पृष्टतत्स्वामिकसिद्धान्नभोक्तुः आशौचिस्पृष्टभोजननिमित्तप्रायश्चित्तेन समुच्ची
यते तदस्पृष्टतत्स्वामिकान्नभोक्तुस्तु केवलं। अनुज्ञातव्यतिरिक्तसिद्धतदीयाहनीय

प्रतिग्रहे तु नाशौचं किं तु तत्प्रायश्चित्तमेवाहुः। दातृभोक्त्रोरज्ञाने त्वापि आशौचविनि
ते जननमरणे वा ज्ञाते न भोक्तुः। दातृमात्रज्ञाते अज्ञानाद्भुक्ते प्रायश्चित्तासत्त्वे उभाभ्या
मपरिज्ञाने तु न दोषः। अस्यापि नित्यकर्मलोपः। अथ रोदने ब्राह्मणादीनां ब्राह्मणवि
षये रोदने अस्थिसंचयनात्पूर्वं कृते स्नानं तदूर्ध्वमाचमनं क्षत्रियादीनां क्षत्रविषये वै
श्यशूद्रयोश्च वैश्यविषये शूद्रस्य च शूद्रविषये रोदने अस्थिसंचयनात्पूर्वं कृते सचै
लस्नानं तदूर्ध्वं स्नानमात्रं विप्रस्य क्षत्रियविषये वैश्यविषये एकमहोरात्रं क्षत्र
स्य वैश्ये एवं ब्राह्मणस्य शूद्रविषये अस्थिसंचयनात्पूर्वं त्रिरात्रं क्षत्रियवैश्ययोर्द्विरा
त्रं तदूर्ध्वं तु सर्वेषां द्विजातीनामेकरात्रं शूद्रस्य शूद्रविषये अस्थिसंचयनात्पूर्वं कृ
ते रोदने तदहर्वासाद्यनुबंधे एकरात्रं तदूर्ध्वं सचैलस्नानं सपिण्डानां त्वनुगमने ए

Indira Gandhi National Centre for the Arts

द्नेनिर्हारादौ नदोषः॥ अत्रापिनित्यकर्मलोपोनास्ति॥ अथदासादीनांस्वसपिंडमर
३२ णादिनिमित्तकाशौचस्यस्वामिकार्यादिविषयेनिर्णयः॥ तत्रस्वदास्यांजातयोर्गर्भदा
सीगर्भदासयोःस्वस्वसपिंडादिमरणेनिमित्तेआशौचेसचैलस्नानानंतरमनन्य
साध्येस्वामिकर्मणिअस्पृश्यतानास्तिअन्येनोपात्तयोर्भक्तदासयोस्तुत्रिरात्रादू
र्ध्वंतत्रैवकार्येऽस्पृश्यतानास्ति॥ क्रीतादिदासानामुत्तमत्वाद्युपाधियोगमध्यमस्तुक्र
षीवलः॥ अधमोभारवाहीचेत्येकस्यत्रिविधस्यतकस्यतत्तुल्यस्यसमदेशोशिष्य
स्यचस्वाम्यादिभृत्तविप्रादेर्यथाशौचंदशाहादिनऊर्ध्वंस्वस्यमासादिव्याप्याशौच
सत्वेपिअनन्यसाध्यौस्वामिकार्येअस्पृश्यत्वंनास्ति। सर्वथागलभावेएषामपित्रि ३२
दिनादूर्ध्वंअस्पृश्यत्तेतिआह्नःस्त्रीकायास्तुदास्यामासपर्यंतमस्पृश्यत्वंअथाशौ

दस्य२

चापवादः॥ सप्रपंचयथार्कर्तृतः १ कर्मतः २ द्रव्यतः ३ मृतदोषतः ४ विधानाच्च ५ तत्राद्यःस्वान
मरस्त्रानांयतीनांचसपिंडमरणेजननेवानाशौचं॥ मातापितृमरणेयतीनामपिसचैलं
स्नानंभवत्येवब्रह्मचारिणस्तुसमावर्त्तनात्प्राक्ब्रह्मचर्यदशायांपित्रादिमरणेतदनंत
रंब्रह्मचर्यावस्थायांस्नानानोसपिंडानामुदकदानंत्रिरात्राशौचंचकार्यं॥ अयंचाशौ
चनिषेधोनाद्याद्यस्यअनुगमननिमित्तत्वाशौचंब्रह्मचारिणोप्यस्त्येवपित्रादिभ्यउ
दकदानादिकंकुर्वन्ब्रह्मचारीआशौचमपिलभतेप्रक्रांतप्रायश्चित्तानामपिस
पिंडजननादौप्रायश्चित्तानुष्ठानसमयेआशौचाभावःसमाप्तेतुप्रायश्चित्तेपूर्व
मृतानांत्रिरात्राशौचादिब्रह्मचारिवद्भवत्येवततत्तत्कर्मणिवृद्धिश्राद्धेनतत्तत्क
र्मेसमाप्तिपर्यंतंतत्तत्कर्मोपयोगिनिकार्यकिमप्याशौचंनकार्येपूर्वमृतसपिंडाशौ

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

चिनोमरणसमयेप्राप्तेनाशौच।अतःसतिवैराग्यआतुरस्यसंन्यासोऽपिभवतीति
केचित्।तथासद्यःशौचंसमाख्यातंदुर्भिक्षेचाप्युपद्रवे।उपद्रवोऽसंतमरकः।अति
३३ कष्टापद्दिशाविप्लवेचसद्यःशौचं।आशौचकालमध्येनुपपन्नापदोरपगमेरशि
ष्टाशौचमस्त्येव॥ ॥अथवक्रमतः॥अन्नसत्रिणामन्नदानव्रतेनाशौचं।अ
न्नसत्रप्रवृत्तानामाममन्नमगर्हितं।भुक्त्वापक्वान्नमेतेषांत्रिरात्रंतुपयःपिबेत्
अत्रामपदंतंडुलाद्युपलक्षणं।अन्नपदंचोदनादिपरं।आरब्धव्रतानांतद्व्र
तसमाप्तिपर्यंतंतत्तद्व्रतानुष्ठाने।व्रतशब्देनानंतव्रतादिप्रायश्चित्तार्थमन्याथवा
नुष्ठीयमानंकृच्छ्रादिवाभोजनादिव्यतिरिक्तेणजलपानादिविषयासर्वथासम्यक्सं ३३
कल्प्याय्यगृह्यंतेतत्रस्नानादिशारीरनियमाःस्वयंकर्तव्याः।पूजादिकमन्येनका

र्य।व्रतस्यपाभोजनाद्याशौचंनेति॥राज्ञांतदमात्यानांचप्रजापालनादिकार्येनाशौचं।यस्या
राजन्यःक्षत्रियोवास्वकार्यार्थंतद्दिनेराज्ञाशौचाभावमिच्छतितस्यापिनाशौचं।दीक्षिता
नांदीक्षणीयोत्तरंऋत्विजांचवरणोत्तरंस्वापपत्तसंबंधीयकर्मणि।आअवभृथस्ना
नान्नाशौचंस्नानमात्रंतुकर्ममध्येपि।एवंविस्फोटाद्युपसर्गैःराज्यभयाद्वास्वदेशस्य
भ्रंशेनुपस्थितेविद्यमानेवानेवातच्छांत्यर्थेशांतिकर्मणिचनाशौचं॥अन्याभावेन
कुटुंबवाजारूपापत्तिद्युपशमार्थंप्रतिग्रहादौनाशौचं।एवमनेकवेदशास्त्राध्यय
नवतस्तदध्ययनेचिरानध्ययनेविस्मरणासंभवात्॥इदंयदाविस्मरणप्रसक्तिस्त
दारभ्येवनैघस्यनारीस्पर्शेनाशौचं॥तंविनागर्भावेआसौघिक्येचेदंन।परविषये
पिवोध्यं।गर्भांतरसभ्रावेतुराजवैद्यादेःपूर्वमेवाशौचं।स्वशरीरेणकर्मकरःकारुः

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

सूपकारकुंभकाररनिर्णेजकाद्याः तेषां वासीवर्तिकादिभवधानेनकर्मकरास्तथाचित्रका
राद्याः शिल्पिनस्तेषां तत्तत्कर्मणि नाशौचं॥ एवं राजभृत्यानामपि तत्कार्ये॥ आतुराणामा
३४ ध्याद्युपशमार्थदानादौ च प्रारब्धे नाशौचं प्रारंभस्वतुलादानादौ नांदीश्राद्धं अन्यत्र
सर्वकल्पः॥ तथा नवगोत्सर्गकोटिहोमादिरूपयज्ञे च प्रारब्धे नाशौचं श्राद्धे च प्रारब्धे
वृषोत्सर्गादावपि प्रारब्धे प्रारंभो वरणं यज्ञे संकल्पो व्रतसत्रयोः नांदीमु
खं विवाहादौ श्राद्धे पाकपरिक्रिया॥ पाकारंभः सत्रे च मुख्यमेव तत्र वरणाभावात् व
रणं च मधुपर्कोत्तरं तेन मधुपर्कात्पूर्वेऽशौचमस्त्येवेति केचित्॥ आदिपदेन नांदी।
श्राद्धवत्कर्ममात्रग्रहणं श्राद्धभोक्तुस्तु शात्मल्यानिमंत्रणोत्तरं श्राद्धकर्मसमाप्ति ३४
पर्यंतं कर्मणि नाशौचं युद्धप्रारंभे क्रियमाणग्रहस्यातिकशांतिहोमादौ प्रारब्धे न तत्

देवप्रतिष्ठाचौलोपनयनेषु चारब्धेषु। प्रारब्धतीर्थयात्रायां आशौचे आकस्मिकतीर्थ
प्राप्तौ तत्कर्मणि नाशौचं। अर्घ्यपात्रायामपि प्रस्थाने वृत्ते नाशौचं यात्रामात्रकर्मणीदं
पुरश्चरणजपः स्तोत्रपाठ अविच्छेदेन संकल्पितहरिवंशादि च तेषु प्रारब्धेषु नाशौचं।
आरब्धेषु विवाहोत्सवादिषु च नाशौचं। अत्र सर्वत्राशौचाभावो अनन्यगतिकत्वे आ
र्तौ चिंत्येयः। कन्यायाः प्राप्तयौवनत्वे मुहूर्तांतराभावे कूष्मांडहोमादिपूर्वकं विवाहप्रारं
भोपि कार्यः। तत्र विवाहादिषु आभ्युदयिके जाते तदनंतरमाशौचे पतिते पूर्वसंक
ल्पितं ब्राह्मणार्थपृथक्कृतमसगोत्रैः स्वयंभोक्तव्यमन्येभ्यश्च दातव्यं दातृभोक्तृकर्ता
न्नानिस्त्तकीनस्पृशेत्॥ विवाहादि रन्यत्रभुंजानेषु तत्राप्यपृथक्कृतान्नभोजनेक्रि
यमाणे स्वाशौचे अवशिष्टस्तत्कालमन्यगेहोदकाचान्ताः शुद्धा विप्राः। एवमन्य

Indira Gandhi National Centre for the Arts

अपिसहस्रभोजनादौपूर्वसंकल्पितान्नविषयेद्रष्टव्यं।कालनियमाभावेतुस्तो
त्रहरिवंशाद्याशौचेहेयमेवा।एवमाद्युत्सवेषुप्रारब्धेषुनाशौचं।शिवपूजायांना
३५ शौचंवर्णधारणपरित्यागः।शिरसोवापिकर्तनंनान्नसंपूज्यभुंजीतभगवंतंत्रिलो
चनं।सूतकेमृतकेचापिनदोषःपरिकीर्तितः।इतिलैंगात्।प्रारब्धविष्ण्वादिपूजा
सुचशिवपूजात्मककरणेऽष्टाधिकशतसंख्यतमूलमनुजपःप्रासादमनुजपोवा
प्रायश्चित्तंवागृहीतंतेनतारण्याश्चीवकाल्याश्वत्थिपुरण्याश्चसुव्रतेसूतकेमृतके
चैवनसज्जेतुजपार्चनतारणातिरिक्तमंत्राणांतुमनसैवस्मरणंनान्यत्रारणमा
शौचे।एवंजातकर्मषष्ठीपूजादौनाशौचं।एवमग्निसाध्येषुश्रौतस्मार्तकर्मसुहो ३५
मादिषुप्रसक्तेषुसाविहितेषुनाशौचं।अग्निसाध्यत्वेऽपिवैश्वदेवादिकंनतन्त्रौ

तोहोमःस्वयमेवतत्कालेस्नात्वाऽस्पृश्यत्वेनवाकार्यःस्मार्तहोमःस्वसगोत्रद्वाराअस्पृश्या
त्वेनकारणीयः।त्यागस्तुस्वयंकर्तव्यः॥इहमप्येषांदशाग्नमहोमेनाग्निविच्छेदस्ते
षांयेषामग्निविच्छेदोनाऽस्तिनतेषामधिकारःसंध्यायामर्घ्यदानपर्यंतामान
स्यांनाशौचं।तत्रार्घ्यदानंमंत्रमुच्चर्यकुर्यात्॥प्राणायामस्तुसमंत्रकोनभवति
मार्जनंकृताकृतंगायत्रीजपोदशवृत्त्यामानसः॥ग्रहणनिमित्तकस्नानश्राद्धदा
दावपिनाशौचंप्राप्तास्तुस्नानमात्रेणश्राद्धदानादिसाकुः॥नित्यस्नानाचमन
भोजननियमास्पृश्यस्पर्शनेषुचनाशौचंअन्यत्तुनिमित्तिकादिनभवति
प्रयोगपरिज्ञानेसंक्रांतिनिमित्तकस्नानादावपिनाशौचमित्युक्तमापद्भोज
नकालेजननेमरणेश्रवणंदातेमुखहस्तग्रासत्यागपूर्वकस्नानाच्छुद्धिःतत्पा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

ग्रासभक्षणेल्पहोमेऽन्नभोजनेसर्वान्नभोजनेनैत्रिरात्रेणशुद्धिरितिप्राच्याः॥ अथ
३६ सूतकान्नतः लवणमधुमांसपुष्पफलमूलशाककाष्ठतृणोदकक्षीरदधिमधुघृतौषधा
जिनतिलतद्विकारद्रव्युतद्विकारलाजालडुकाद्यामांलेनोपुत्रस्यचित्स्वामिलहे
तुकप्रतिग्राह्यात्वायोग्यस्वरूपमाशौचंनास्ति॥ परंतुस्वाम्यनुज्ञयास्वयमेवग्राह्यं
तदनुज्ञयापरेभ्यश्चदेयंनत्वाशौचिहस्ताद्ग्राह्यंपण्येतुतत्स्वामिनोवणिजादेरा
शौचेसत्यपिहट्टस्थात्क्रयकरणेनदोषः॥ ॥अथमृतदोषतः॥ नसंश
यंमपघेतेतिशास्त्रमुक्षुंघ्यमहानदीतरणादौप्रवृत्तःसन्योम्रियतेतन्नस्नादाह
शौचादिनकार्यं॥ एवंशास्त्रविनाकलहरूपविवाहवहतानांचपरार्थंप्राणपरि ३६
त्यागरूपप्राणसत्रिणामपिसद्यःशौचंसमाप्तंवृंदभिक्षेवाप्युपद्रवेइति॥ उ

पद्रवासंतमरकः तन्मृतानामिसर्पः॥ तथामुमुक्षोर्दानादौनाशौचं॥ आपद्यपि
चकष्टायांसद्यःशौचंविधीयतेइतियाज्ञवल्क्यात्॥ तथाशास्त्रानुज्ञानंविनाशस्त्रा
ग्निविषोदकानाशकोद्बंधनसंप्रोपर्णनोऽधिस्नानपाषाणादिकरणकात्मतात्वनभ्
गुपतनाधेर्बुद्धिपूर्वस्वेच्छयात्मघातकानांचनंतेत्॥ तादृशात्मघातनंचक्रोधात्
लेहुशनस्वतएवेष्टसाधनताभ्रमेणवा॥ तथाचौर्यादिदोषग्रहणपूर्वकंराजहं
तानांच॥ शक्यात्तोङ्घेधनेनद्धतानांचपरदाररतस्यद्वेषात्सतिहनस्यचाअ
भिचारशापादिहतस्यचातथागवादिहननार्थंतद्वारणार्थंवाप्रवृत्तानांगोविप्र
सर्पनखिशृंगिदंष्ट्रिपशुगजसरस्पराजां सजाविहतानांचविघद्धतानांचबुद्धि
तानांचबुद्धिपूर्वम्चंडालादिसंकीर्णजातिभिःबुद्धिपूर्वविग्रहेकृतेतेर्हतस्य

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

च॥ अतिपातकमहापातकानुपातकिनां उपपातकांतानामभ्यासेनां स्वकर्मत्यागि
३८ नां मातापित्रयोनिसंबंधिनां नास्तिकधर्मिणां। निंदितकर्माभ्यासिनां पतितात्यागिनां।
अपतितत्यागिनां पातकसंयोगिजकानां वेदबाह्यलिंगधारिणां पाखंडानां पाखंडा
श्रितानां सुवर्णतस्करमहत्तरचोरिणां सलाधिकारेणाश्रमिणां आरूढपतितानां महापा
तकितत्समसंसर्गिणां पतिसुतब्राह्मणाद्द्विष्टहंतृस्त्रीणां हीनजातिगामिनीनां गर्
भघ्नीनां कुलटानां पूर्वोक्तपापादिमतीनां चनाशौचं॥ नदाहोदहोदकदानदिशस्त्राग्नि
गरदानां आत्मघातिनीनां चर्मकारादिशिल्पोपजीविनां सुनाधिकर्तानां कुशिल्पिजीवि
नां नपुंसकानां मखेभगानां प्रतिलोमजानां प्रतिलोमजाद्याश्रितानामपि नतत्वाश ३८
वदर्शनं यावदाशौचमन्येषामपि ततः सचैलस्नानाच्छुद्धिः॥ गोभ्रगुपातजलपते

नादिजन्मितपीडयासतोदिनावदिनांतरेमरणेत्वेकरात्रमाशौचं॥ प्रमादादिनैषां
दाहादिकरणे तु तत्तन्निमित्तं पूर्वोक्तमाशौचं प्रायश्चित्तं च कार्यं॥ तन्नैतेषां शवा
नां स्पर्शनस्नापनालंकरणवहनतद्दहनाश्रुपाताच्छिन्नंचपपिंडादानज्ञानतः कृत्वा
तसकृच्छ्रमनंतं द्वादशाहशाहसाध्यं। ज्ञाननतस्तनद्रूपं॥ शवस्पर्शाश्रुपातव्यतिरिक्ते
केकरणे तु बुद्धिपूर्वकत्वे जावालोक्तं सप्ताहसाध्यं सांतपनं॥ अज्ञानतो मासं मेध्याह
णास्तिकवणस्नाने च स्पर्शाश्रुपातयोस्तु प्रत्येककरणे एकउपवासः॥ मत्याभ्यासे तु
कृच्छ्रातिकृच्छ्रचांद्रायणानि दोषपतयाकुर्यात्॥ एषां मृतदेहस्य जले प्रक्षेप एव॥ ना
न्यत्॥ ब्रह्मपुराणे पतितस्य तु कारुण्यादघः स्त्रिकर्तुमिच्छति॥ स हि दासी समाहूय सर्वे
गां दत्तवेन०नो॥ अभ्युद्घटहस्तां तु पश्चात्तंब्रवीत्सपि॥ हे दासी गच्छमत्स्यनता

Indira Gandhi National Centre for the Arts

नयस्त्वं रतोयपूर्णे घटे चेमे सतिलं दक्षिणामुखी। उपविश्य तु वामेन चरणेन ततः क्षि
३९ पेत्। कीर्तयेः पतितः संतस्त्वं प्रेत इति च मुहुर्वदे॥ निशम्य तस्य वाक्यं सा लब्ध्वा मत्याकरो
ति तत्॥ एवं कृते भवेत् क्षिप्रं पतितानां च नान्यथा॥ आहिताग्नेस्तु विशेषः॥ वैतानाग्नि
क्षिपेद् प्सु अन्या वसथ्यं चतुष्पथे॥ पात्राणि तु दहेद् अग्नाविति॥ शूद्रैस्तद्देहं दाहयेदि
ति हेमाद्रौ। ततः संवत्सरादूर्ध्वं सर्वमेषामौर्ध्वदेहिकाशौचादि। नारायणबलिं कृत्वा
कार्यं॥ नारायणबलिश्चात्रैव सायपक्षे यदि तु भक्त्वा स्वजीवनम् योग्यप्रायश्चित्तं कृ
त्वा कार्यमिति मदनपारिजाते। नारायणः। तच्च पतितेषु लम्बलेष्वेव प्राजापत्यं तु षोडश
त्वा देहि दृष्टं॥ नारायणबलिमात्रमिति तन्त्राः॥ यदि तु भक्त्वा स्वजीवनसंदेहेन वा ३९
पुत्रादयः संवत्सरादपि प्रौर्ध्वदेहिकं कर्तुमिच्छंति तदा षड्गुणप्रायश्चित्तं नारायण

बलिपूर्वकं कार्यं॥ इदं च सर्वं प्रायश्चित्तार्हाणामेव॥ तदनर्हपापिनां तु दासीहाराघटस्फो
टविधिनैव वचनात्॥ न पार्वणं॥ तद्योग्यपितृत्वाभावात्॥ सर्पहते तु विशेषः॥ संवत्स
रं नागव्रतं विधाय पूर्णेऽह्नि नारायणबलिं कृत्वा सौवर्णं नागं गां च प्रदद्यादित्यधिकं र
आत्मघातिपुत्रादिमृते तु जातो यवधप्रायश्चित्तसहितं तत्कृच्छ्रद्वयं चान्द्रायणं च कृत्वा
तं देहं दहेदित्येके॥ प्राणान्तिकप्रायश्चित्तेन मृतस्य सर्वोपि प्रेतकार्योपि॥ नावतात
स्पृश्यत्वात्॥ प्रमादमृतानां त्वाशौचादिकमस्त्येव॥ किं तु प्रमादमरणस्यापि नि
मित्तप्रायश्चित्तपूर्वकमेव दाहादिकार्यं तच्च व्याघ्रहते विप्रकमाद्विवाहनं १ गजहते
चतुर्निष्कमितस्वर्णगजदानं २ जलहते सौवर्णपुरुषदानं ३ चौरहते धेनुं ४ वैरिह
ते वृषं ५ वृषहते यथाशक्ति स्वर्णं ६ शय्यामृते तूलिसमन्वितशय्यादानं ७ निष्कमा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

त्सुवर्णस्य विष्णुप्रतिमासहितं ८ शौचहीनमरणे हि निष्कसुवर्णस्य विष्णुप्रतिमा
दानं ९ संस्कारहीनमरणे अनाथकुमारोपनयनं १० अग्निहते प्रपादानं ११ दाह
३९ रहते धर्मार्थसभाकरणं १२ शस्त्रहते महिषीदानं १३ अश्महते सवत्सपयस्विनी
गोदानं १४ विषहते हेमनिर्मितपृथ्वीदानं १५ उद्बंधनमृते सौवर्णकपिदानं १६ ज
तुमृते निष्कसुवर्णवरुणदानं १७ विषूचिकामृते स्वाद्वन्नेन शतब्राह्मणभोजनं १८
कंठगतशस्त्रिनकवलस्य मरणे घृतधेनुं १९ कासरोगमृते कृच्छ्राष्टकं २० अतीसार
मृते लक्षगायत्रीजपः २१ शाकिन्यादिग्रहे मरणे एकादशवारं रुद्रजपः २२ विद्यु ३९
त्पातहतो वेदादानं २३ अंतरिक्षमृते वेदपारायणं कार्यं २४ अस्पृश्यस्पर्शनम
रणे सच्छास्त्रपुस्तकदानं २५ हृपहते निष्कत्रयस्वर्णाश्वदानं २६ श्वहते क्षेत्रपालस्था

पनं २७ शूकरहते महिषदानं २८ कृमिमृते पंचखारियमितगोधूमदानं २९ वृ
क्षहते सौवर्णवस्त्रपुत्तवृक्षदानं ३० शृंगिहते वस्त्रसहितवृषदानं ३१ शकटहते
सोपस्करं किंचिद्द्रव्यदानं ३२ भृगुपातमृते धान्यपर्वतदानं ३३ इत्याद्याकरेद्दृष्ट
व्यं॥ अत्र प्रमादमरणे त्रिरात्रमाशौचमिति गौडाः दन्त्या एकाहमिति दाक्षिणात्याः प्रमा
दीनापि सर्पमृते तु यथोक्तमेव लप्रशौचादिक्रियाणां अचिकित्स्यरोगादिग्रस्ता
नां विधेः प्रसाख्याता क्रियाणां वृद्धानामतुत्तानभ्यवासन त्रानां छादिभिर्मरणोक्ति
एवाशौचं। दाहादिचकार्यमेवाहिताग्नेस्तु संचयनं। चतुर्थेमहे कोद्दिष्टं च। अदृ
ष्टस्यापि यो जीवितुं न शक्नोति महाव्याधिपपीडितः सोऽम्युदकं महायात्रां कुर्वन्नात्र
मुक्तइत्यतिर्हतिगर्गः॥ तत्र प्रयागादिभिन्नरौ शोणि यामेवतदपिजा योवानप्रस्थ

सेवेतिमिताक्षरा।प्रयागेत्वरोगिणामपिविशेषतःश्रूयतेस्यान्यत्रापिस्मर्यतेमरणे
४० वास्वर्गादिमहाफलाजिगीषयाप्रविशेज्ज्वलनंदीप्तंकरीषसनशनंतथाइत्यादिपु
राणात्।इदंचाविकिंत्स्यरोगादिग्रस्तवृद्धादिमरणंभृग्वग्निपतनेष्वेववृद्धादिम
रणंतथेतिमाधवीयेस्मादिसर्वपुराणोक्तेः।कलौनिषिद्धंतथापिप्रयागेभवत्येव
यवेतन्वांइविसृजंतीनिश्रुतेः।नलोकवचनात्तेनेतिभारतावतिकोचितम्।।अन्न
दशाहादिपूर्णमाशौचमिसेकेत्रिरात्रंतुयुक्तं।वृद्धगार्ग्यस्तु।फलकामनयाप्रयागाघ
मावेपिप्रयागमरणेतुदशाहंत्रीत्रिरात्रमित्यन्ये।इदमेवयुक्तं।अनशनमृतानां
अशनिहतानांअग्निजलप्रविष्टानांभृगुसंग्रामदेशांतरमृतानांजातदंतानांचा ४०
त्रमितिश्रुद्धितलेकश्यपोक्तः।।महापातकिनांप्रक्रांतप्रायश्चित्तानांस्वंतएमरणे

चदशाहमाशौचं।अत्रवाचस्पतिः।धृताव्रतस्यानशनममात्रिकंतित्रिरात्रंशाख्ययावि
वृतोस्पष्टं।।सचकाम्यमरणेसद्यःशौचंप्रायश्चित्तरूपेत्वग्न्यादिभिर्मरणेत्रिरात्रं
वज्रादिभिर्मरणेसद्यःशौचंसोहापत्वेनत्वोभिर्मरणेत्वशौचाभावइतिमन्यतेविधान
तापथा।।पतिर्मृतोनाशौचंतस्यैकादशेहनिपार्वणमेव।सपिंडीकरणंतुनतस्य
नप्रेतान्निपानोदकदानंनाशौचं।आह्निकदंशश्राद्धंचषण्मासोपिभवत्येवयावे
णनविधिना।।इदंचास्थ्यादिविधानंत्रिदंडीनएवेनेकदंडिपरमहंसादीनांइतिश्रु
लपाणिपादश्च।।सर्वेषामित्येवयुक्तं।एवंवानप्रस्थमरणेपिनाशौचंपुत्रमृतेचा।।इ
त्याशौचापवादः।।क्वचित्तुजीवतोप्याशौचं।यथाप्रायश्चित्तानिच्छोःपतितस्यघट
स्फोटे।पतितस्योदकंकार्यंसापिंडैर्बांधवैस्सह।निंदितेहनिसायाह्नेज्ञात्यृत्विग्गुरु

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

संनिधौ॥दासीघटमपांपूर्णंपर्यस्येत्प्रेतवत्तदा॥आहोरात्रमुपासीरन्नाशौचंबां
धवैःसहेतिमनुः॥अथविधानानि॥तत्रपंचकमृतेपंचकंनामधनिष्ठोत्तरार्द्धादि
४१ रेवत्यंतंनक्षत्रपंचकं॥तत्रदाहनिषेधाद्दर्भमयपुत्तलैःयवपिष्टानुलिप्तैःपंचोर्णा
सूत्रवेष्टितैःप्रेतवाहप्रेतसखप्रेताधिपप्रेतवाहनप्रेतहर्तृनामकैःपंचभिःसह
तंदहेत्॥प्रेतस्यमुखेपंचरत्नंदेयं॥सूतकांतेशांतिःकार्या॥तिलहिरण्यघृतानि
दद्यात्॥कांस्यपात्रेतैलंदत्वातत्रात्मनःप्रतिबिंबवीक्ष्यद्विजायदद्यात्॥तत्रा
यंविशेषः॥नक्षत्रांतरमृतस्यपंचकेदाहप्राप्तौपुत्तलविधिरेवनशांतिः॥पंचकमृ
तस्याश्विन्यांदाहप्राप्तौशांतिकमेवपुत्तलविधिःद्वित्रिपुष्करयोगमृतौचकुशत्रयं ४१
यवपिष्टमयशरीरंपूर्ववन्निधायप्रेतकोपरिदहेत्॥तन्मयपुरुषत्रयेणवासहदाहः

विधिपूर्वकदाहासंभवेद्वित्रिपंचदिनानितंनदहेत्॥नदहेदेववा॥अयमर्थस्तु
एषसाग्नेर्विधिःइतरंतुनिखनेदेवजलेवाप्रतिपादयेत्॥रुक्मंपंचरत्नानिकन
कहीरकनीलपद्मरागमौक्तिकानि॥तदशक्तावेकषोडशंस्वर्णं॥तदभावेघृतमेव
वा॥त्रिपादर्क्षेप्येवमेवा॥त्रिपादर्क्षेप्येवमेव॥तानिचपुनर्वसूत्तराषाढाकृत्तिकोत्त
राफल्गुनीपूर्वाभाद्रपदाविशाखाचेत्येतेत्रिपादभं॥मृतस्यश्मशानेनयनो
त्तरंपुनर्जीवनेयस्यगृहेप्रविशतितस्यमरणं॥तत्रसक्षीरघृताक्तोदुंबरसमि
धांसावित्र्यष्टसहस्रेणहोमः॥अंतेकपिलादानंतिलपूर्णकांस्यदानंच॥एकाशीति
पलंकांस्यंतदर्द्धंवातदर्द्धकं॥नवषट्त्रिपलंचापियथाहिप्रायशक्तितः॥ब्रह्मचारि
मृतौद्वादशाब्दानिपिंडोदकानियथाशक्तिप्रायश्चित्तंकृत्वाव्रतंविसृज्यार्कंविवहे

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

चक्रत्वात्तं दहेत्। त्रिंशद्भूतश्चरिभ्यो यथा याज्ञिको पौनकादिदग्धात्। इंदनिर्मूलमि
ति केचित्। कष्टिमतो लदेहं गोष्ठभस्मोदिनत्रयं निखनेत्। यश्चादग्धत्वात्स्वमलं दहे
४२ त्। गौतमस्तु तं जले प्राशयेत्। वृक्षमूले निखनेदानदाहोदकपिंडदानादि। यदि लेहाव
रेत् द्वादशपति चांद्रायणं चरेत्। इदमज्ञातप्रायश्चित्तं कुष्टिपरं। प्रायश्चित्तं चास्य द्वाद
शरात्रं प्राजापत्यं कुष्टश्च विचर्चिकादग्धापि चर्चरा युविकचूर्णदाद्रुभेदेनाष्टधा
रजस्वलायाः प्रेतायाः संस्कारादीनि नाचरेत्। ऊर्ध्वं त्रिरात्रात्स्नातां तां शवधर्मेण
दाहयेत्। उद्धृतेन तोयेनाम्भो यैहिष्ठेति सूभिः हिरण्यवर्णाश्चतसृभिः पावमानानु
वाकेनापदंति पञ्चेति सप्तमितीयः तयविन्नेण गोमूत्रेण वस्त्रा पयित्वान्यवसनेना ४२
च्छाद्य शवधर्मतो दहेत्। चांद्रायणत्रयं चास्याः प्रायश्चित्तं पञ्चपिष्टेनानुलिप्या

द
द्योत्तरशतशतपोदकैः स्नापयित्वा लस्म गोमयपक्वशोर्कैः पञ्चगव्यैः शुद्धोदकैः।
आपोहिष्ठादिभिः पावमानीभिः श्च संस्नाप्यानुपवस्त्रधृतेद्दहेदिति केचित्। सूतिका
यामप्येवं॥ मिलाक्षरापांतु कुंभे सलिलमेदायपंचगव्यं क्षिपेत्ततः॥ पुण्याभिर
भिमंत्र्यापो वाचा प्युन्द्रिं लभेत्ततः। तेनैव स्नापयित्वा तु दाहं कुर्याद्यथाविधि अ
ल्लिंगाभिर्मंत्रिलाभिर्वामदेव्याभि रेव चा अन्यो श्वबाहुयोर्मंत्रैः संस्नाप्य विधिनाद
हेत् दक्ष कं॥ आघस्मयंद्दिता पञ्चमे ह्यपूं॥ तृतीय पञ्चमे हेराकाशं॥ दशमे प्राग्युक्तं॥
कृच्छ्रत्रयमिसन्ये। गर्भिणी मृतौ तु गर्भेष्टपक्षसतां दहेत्॥ सगर्भेदहनेन तद्योव
धप्रायश्चित्तं॥ सगर्भेदहने दाहकर्तुस्त्रैवं प्राप्रायश्चित्तं। मृततमभिण्याः शुध्यर्थं
न्यास्तिंशत्कृच्छ्राणि॥ महागुरुनिपाते वर्षपर्यंतं परगारांधमाल्यादि निराग्राह्मे

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

थुनाभ्येगस्नानेचवर्जयेत्॥काम्यकर्माखिलंतीर्थयात्राविवाहस्वाध्यायपितृमातृअ
तिरिक्तनपर्णानिशिवपूजासंध्योपासनातिरिक्तंवैकार्याणिच॥एवंमातापित्रोश्राद्ध
४३ व्यतिरिक्तमन्यदेवसंयावर्जनेनविधिनासांवत्सरिकंच॥एकोद्दिष्टविधिनात्वन्यसां
वत्सरिकंभवत्येव॥अन्यदेवसंप्रेतश्राद्धंभवत्येव॥तत्रैतावान्विशेषःपितर्युपरते
पुत्रोमातुश्श्राद्धान्निवर्तते॥मातर्यपिचमृतायांपितृश्राद्धात्तदेतेसमं॥दुर्गापूजाचेन
कार्या॥यत्तुमातरिमृतायाषण्मासांतमेवेतेनियमाः॥एवंभार्यायांत्रैमासिकांत
भ्रातृपुत्रयोस्तदर्द्धमित्याहस्तान्चिमंतं॥इयोरेवमहागुर्वोरेवमेकमशौचकं॥न्येतासे
षामधिकाशौचस्वंजातिविहिताख्यिलेतिजातूकर्ण्योक्त॥वर्षांतसपिंडीकरणपक्षे ४३
एवतेनियमाः॥नतुद्वादशाहसापिंडीकरणपक्षेइतिकेचित् तन्नमत्तंचिंत्यं॥

इत्याशौचनिर्णयसंग्रहः॥अनेनाशौचशास्त्रार्थसंग्रहेणकृतेनवा॥प्रीयातांभगवां
४४ देवशिवव्यासहिताशिवः १ प्रोक्ताभान्तनिवर्ततिदोषदृष्टोतथैवच॥सामान्यतःसि
एहवरागोसोजापतांदृशोः २ ७ ७ इतिशिवभट्टसुतसतीगर्भजनागोजीभट्टका
लोपनामककृते आशौचसंग्रहः समाप्तः॥ श्रावण ॥ श्रीगणेशायनमः॥

४४

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

Indira Gandhi National
Centre for the Arts